

Vršnjačko nasilje i mogućnosti pastoralnog rada u njegovoj prevenciji

Rukavina, Goran

Professional thesis / Završni specijalistički

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:120:770815>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu

Poslijediplomski specijalistički studij Pastoralne teologije

Smjer: Pastoral kriznih situacija

Goran Rukavina

VRŠNJAČKO NASILJE I MOGUĆNOSTI PASTORALNOG RADA U
NJEGOVOJ PREVENCIJI

Specijalistički rad

Mentorica: Doc. dr. sc. Ines Sučić

Đakovo, 2017.

SAŽETAK

Agresivno ponašanje u školi nije pojava novijeg datuma. Povijest bilježi da je razdoblje školovanja uvijek bilo povezano s agresivnošću. Do promjene u sagledavanju problema nasilja među vršnjacima došlo je istraživanjem švedskog liječnika Petera Paula Heinemanna te norveškog znanstvenika Dana Olweusa.

Njihovim radom, ali i drugih znanstvenika, dan je doprinos u klasifikaciji vršnjačkog nasilja prema pojavnosti tj. podjelom na tjelesno, verbalno, relacijsko ili emocionalno, seksualno nasilje među djecom, ekonomsko, kulturalno i elektroničko nasilje.

Radi lakšega proučavanja ove pojave, sudionike u krugu vršnjačkog nasilja, prema situacijama/pozicijama u kojima se nalaze, možemo podijeliti u četiri grupe: djeca koja čine nasilje, djeca koja trpe nasilje, djeca koja su izložena nasilju, ali ga i sama čine te djeca koja ne sudjeluju u vršnjačkom nasilju.

Učestalost vršnjačkog nasilja značajno varira u odnosu na zemlju gdje je provedeno istraživanje te o načinu definiranja negativnih postupaka. Zato može doći do velikih razlika u rezultatima istraživanja.

Različitos t djece prema nekim karakteristikama, npr. izgledu, zdravstvene poteškoće, sposobnostima ili pripadnost manjinama, mogu predstavljati povećani rizik za sudjelovanje u vršnjačkom nasilju. Hoće li se neko dijete agresivno ponašati ili ne, osim individualnih karakteristika, ovisi i o utjecajima/poticaajima koji dolaze iz njegovog okruženja – obitelj, škola, društvena zajednica, mediji.

Područje djelovanja Crkve obuhvaća i pastoralni rad sa svima onima koji su na određeni način od društva odbačeni ili ignorirani te svi oni koji trpe neku nepravdu. Tu spadaju i djeca koja trpe nasilje i zlostavljanje (i ne samo od strane odraslih nego i od svojih vršnjaka). Različite djelatnosti/mjesta u sklopu Crkve mogu pomoći u prihvaćanju djeteta koje trpi vršnjačko nasilje i to uključivanjem u zajedništvo što može rezultirati jačanju njegovog samopouzdanja, osjećaja pripadanja, prihvaćanja i sl.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje; klasifikacija vršnjačkog nasilja; učestalost vršnjačkog nasilja; rizični čimbenici pojavnosti nasilja; pastoralni rad kao mogućnost prevencije vršnjačkog nasilja

SUMMARY

Aggressive behavior in schools is not a new phenomenon – history depicts how a person's schooling years have always had a connection to violence. A change in the way how the problem of peer violence itself is viewed came from the research of a Swedish physician named Peter Paul Heinmann, as well as the work of the Norwegian scientist Dan Olweus. Through their, as well as other scientists' research, a contribution to the classification of peer violence by incidence was made, namely through the categorization of violence into physical, verbal, relational / emotional, sexual violence amongst children, economic, cultural and electronic violence.

In an effort to study this phenomenon, the participants in a peer violence circle can be categorized into four groups, according to the situations / positions they are in: children who commit violence, children who suffer violence, children who are exposed to violence but also commit it themselves, and children who are participants in peer violence.

The frequency of peer violence varies greatly depending on the country the study was performed in, as well depending on the way negative behaviors are defined. Major discrepancies in the results of these studies are therefore possible.

The dissimilarity of children in regards to certain characteristics, i.e. outward appearance, health problems, abilities, or affiliation with minorities, can impose increased risk of participation in peer violence. If a certain child will behave aggressively or not, apart from individual characteristics, also depends on influences / incentives that originate from the child's surroundings, i.e. family, school, the social community and media.

The churches area of activity also encompasses pastoral work with all those that are in a certain way rejected or ignored by society, as well as all those who suffer any kind of injustice. Thereby included are children who suffer violence and maltreatment (and not only from adults, but from their peers as well). Different activities / locations within the confines of the church can help the acceptance of children who suffer peer violence – through their inclusion in a community, which in turn can result in the strengthening of their self-confidence and their feeling of belonging and acceptance.

Key words: peer violence; classifications of peer violence; frequency of peer violence; risk of peer violence; pastoral work as an opportunity to prevent peer violence

Uvod

Vršnjačko je nasilje prepoznato kao ozbiljan društveni problem s kojim se svakodnevno susrećemo u radu s djecom. Ono obuhvaća različite negativne postupke koje vršnjaci primjenjuju prema pojedincu/grupi. Najčešće se smatralo da vršnjačko nasilje podrazumijeva samo tjelesno nasilje, onaj lako vidljivi oblik i njegove posljedice – „modrice“. Znanstvenim bavljenjem ovim problemom došlo se do spoznaje da on obuhvaća i druge oblike i njihove skrivene posljedice koje roditelji, učitelji, prijatelji i drugi teže zamjećuju, a koje ostavljaju teške posljedice na emocionalni, psihološki i socijalni razvoj djeteta.

U prvom dijelu rada bit će riječi o agresiji, što je potiče odnosno izaziva, kako je (legitimno) korištena i u odgojne svrhe te kako se kroz povijest do danas ona tumači. Definirat će se pojam vršnjačkog nasilja, terminologija koja se koristi da bi se opisao ovaj problem te distinkcija vršnjačkog nasilja i vršnjačkog zlostavljanja.

U nastavku rada govorit će se o načinima mjerenja, učestalosti ove pojave u svijetu i u Hrvatskoj te ima li razlike u odnosu na promatranu sredinu, urbano i ruralno područje.

Nadalje, bit će prikazani različiti oblici i vrste pojavnosti vršnjačkog nasilja te tko su sve sudionici, koje individualne karakteristike tj. tipična obilježja posjeduju oni koji ga čine, a koje oni prema kojima je usmjereno. Znači, uz tipološku podjelu na žrtve, provokativne žrtve, nasilnike i promatrače, bit će posebno spomenuta i skupina djece s teškoćama u razvoju kao posebno osjetljiva skupina. Osim tih individualnih obilježja po kojima razlikujemo sudionike, bit će riječi i o emocionalnoj inteligenciji i njezinoj povezanosti s pojavom vršnjačkog nasilja te kako njezino razvijanje pridonosi prevenciji istoga.

Kao najvažnija mjesta za razvoj djeteta, spomenut će se obitelj i ponašanje njezinih članova koje može utjecati na pojavu statusa žrtve/nasilnika te školi kao mjestu na kojem se dosta često događa vršnjačko nasilje, posebice na putu od kuće do škole i obrnuto. Nekada sigurno utočište – dom, to više nije jer pojavom suvremene tehnologije (interneta) nasilje se prenijelo i u intimu obitelji, doma.

Cilj ovoga rada je, uz analizu vršnjačkog nasilja s obzirom na pojavnost, oblike i sudionike, prikazati utjecaje okoline (obitelji i škole te medija) na razvoj/prevenciju nasilja kod djeteta te kako sve može Crkva sudjelovati u prevenciji ili, ako već dođe do vršnjačkog nasilja, rehabilitaciji žrtava nasilja. Znači, u završnom dijelu ovoga rada bit će govora o mogućnostima koje pruža Crkva u širenju kulture nenasilja i mjestima/događajima koji mogu pomoći u prevenciji vršnjačkog nasilja te iznesen prijedlog osposobljavanja pastoralnih djelatnika.

1. Terminologija i definicija vršnjačkog nasilja

Agresivno ponašanje (nastojanje ili namjerno zadavanje ozljeda, boli ili neugodnosti drugome, prema Vuković i sur, 2009) u školi nije pojava novijeg datuma. Povijest bilježi da je razdoblje školovanja uvijek bilo povezano s agresivnošću. Od antičkog pa do recentnog doba u Europi, djecu se tuče, kažnjava i negativnim postupcima disciplinira. Učitelje se upućivalo da prema svojim učenicima zauzmu roditeljski stav odnosno budu njihovi zamjenici te postupaju kao oni. Takav odnos u školama podržavan je stoljećima (Vuković i sur, 2009).

I u hrvatskim se školama dugo isticao odgoj fizičkim discipliniranjem. To je bila intervencija u procesu odrastanja kojom se pokušalo preoblikovati animalistička i naturalistička obilježja djetinjstva. Odgoj je bila metoda dresure – trebalo je podčiniti volju, autonomiju i osobnost pomoću straha i autoriteta, a što je podrazumijevalo upotrebu sile. Osim tjelesnog kažnjavanja prisutno je bilo i emocionalno zlostavljanje: omalovažavanje i sramoćenje pred drugom djecom, podčinjavanje, uskrata slobode i sl. (Bilić i sur., 2012).

Ovakvi „pedagoški“ oblici od strane nastavnika, ali i roditelja, nisu se shvaćali negativno. Što više, ove dvije odgojno-obrazovne instance poučavale su osnovne socijalne vještine kojima su djeca ulazila u interakciju s vršnjacima. Tako se preslikavao taj naučeni oblik ponašanja i na odnos među vršnjacima. Agresivnost među vršnjačkim skupinama smatrana je dijelom rituala prelaska iz mladosti u odraslost, a djeca u ruralnim sredinama imala su „grube“ inicijacijske obrede (Debarbieux, 2004).

U istraživanju koje je 2000.god. provedeno u SAD-u, htjela se usmjeriti pažnja na rizičnost inicijacija koja uključuju ponižavanja, prisilu, činjenja ilegalnih djela i sl. kada se srednjoškolci uključuju u sportske momčadi, kazališne, glazbene ili umjetničke skupine, različite klubove ili religiozne skupine. Od ispitanih učenika, 48% učenika je izjavilo da su bili nasilno inicirani, 43% da je bilo prisiljeno na ponižavajuće aktivnosti, 23% je bilo uključeno u konzumiranje alkohola i droge te 29% počinilo potencijalno ilegalna djela (Coloroso, 2004).

Odmjeravanje snaga, pozicioniranje u društvu vršnjaka... sve se to smatralo normalnim tijekom odrastanja, a evidentno je da i danas postoje društva koja potiču/odobravaju agresivno ponašanje među djecom (i odraslama), primjenjuju nasilne odgojne metode, simpatiziraju/podržavaju kulture koje gledaju na ponižavanje drugog bića zabavnim i uzbudljivim (TV emisije/show-ovi, „smiješni video“ i sl.).

Ne smijemo poistovjetiti negativnu agresiju i borbu (npr. za svoja prava). U nekim slučajevima kada je pojedincu (ili skupini) život ugrožen, agresija koja je usmjerena na očuvanje svojeg

života i integriteta (skupine) ili prava dozvoljena je i samim time pozitivna. Negativna agresija je ona koja ima za cilj namjeru nanošenja štete drugima (Bilić, 1999).

Do promjene u sagledavanju problema nasilja među vršnjacima došlo je 1972. godine istraživanjem švedskog liječnika Petera Paula Heinemanna. On je zabilježio svoja zapažanja o ponašanju školske djece na igralištu. Takav oblik ponašanja nazvao je mobbing, a označavao je napadanje (isti izraz se koristi u Norveškoj i Danskoj dok se u Švedskoj i Finskoj koristi izraz mobbning). Problematika ovog izraza je u značenju termina mob. On se odnosi na relativno veliku i anonimnu grupu ljudi koja je uključena u djelovanje devijantnog pojedinca, a to bi moglo značiti da je žrtva uzrok ponašanja druge, nasilne djece (Olweus, 1998).

U engleskom se govornom području, ali i u međunarodnoj literaturi, koristi se izraz bullying što označava nasilničko ponašanje. Isti termin se može pronaći i u domaćoj literaturi.

Osim ovog izraza, za ovu vrstu nasilja koriste se još i drugi pojmovi: viktimizacija, zlostavljanje, problem nasilnik/žrtva, vršnjačko nasilje (eng. peer violence), nasilje u školi i sl., no radi se o pojmovima koje je potrebno međusobno razlikovati.

Važna je distinkcija pojmova odnosno situacija sukoba i nasilja te zlostavljanja kod djece. Kod sukoba je riječ o različitosti mišljenja, stavova, vjerovanja, želja i sl. Često u različitim životnim situacijama, pa tako i u školi, dolazi do sukoba. Ovakve situacije mogu poslužiti i za napredak, znači bez gubitnika i ne mora doći do negativnih postupaka. Za to je važna samokontrola, međusobno uvažavanje i prihvaćanje. Drugi pojam, nasilje je oblik namjernog agresivnog ponašanja prema sebi, drugoj osobi ili imovini bez obzira na odnos snaga, namjere te ne mora predstavljati obrazac ponašanja (Vuković i sur., 2009).

Nakon Heinemmanovog proučavanja, sistematsku studiju o prirodi, frekvenciji i posljedicama vršnjačkog nasilja dao je norveški znanstvenik Dan Olweus. On je ovu pojavu među djecom definirao kao vršnjačko zlostavljanje, kao užu pojam od nasilja te odredio obilježja po kojima se može razlikovati od „ostalih“ sukoba/nasilja među vršnjacima:

- ponašanje jednog ili više djece s namjerom nanošenja štete drugom djetetu (agresija)
Ovim agresivnim postupkom se namjerava drugu osobu povrijediti (fizički ili verbalno) s ciljem nanošenja neugodnosti, štete, ozljede i sl. Kad je riječ o vršnjačkom zlostavljanju, isključeni su oni postupci u kojima je neugodnost ili povreda nastala slučajno.
- negativan postupak koji se ponavlja i koji ima vremensko trajanje
Ovaj uvjet je postavljen iz razloga da bi se isključili oni povremeni, „beznačajni“ događaji koji su usmjereni prema učenicima, a sastavni su dio igre.
- nerazmjer moći/snaga u interpersonalnim odnosima

Asimetričan odnos snaga, bio on stvarni ili percipirani, javlja se u situacijama kada je/su žrtva/e stvarno fizički slabije ili ako sebe smatra slabijim (fizički ili psihički) od napadača ili ako postoji brojčani nerazmjer između žrtve i napadača. (Olweus, 1998).

Na tragu Olweusa, i drugi su autori, kao npr. Ken Rigby (2006) ili Barbara Coloroso (2004) dali doprinos u preciznijem određivanju elemenata potrebnih da bi se neko nasilničko ponašanje odredilo kao vršnjačko zlostavljanje:

- želja da se nekoga povrijedi,
- vidljivo uživanje zlostavljača,
- sam negativan postupak (postupak povređivanja),
- nerazmjer moći/snage (jači protiv slabijeg, grupa protiv pojedinca) te
- ponavljanje ponašanja na istoj osobi, uz osjećaj potlačenosti žrtve.

Nadalje, Rigby (2006) kod vršnjačkog nasilja naglašava još potrebu razlikovanja namjere/želje i činjenja nasilja. Imati želju nekome nauditi ne znači da će se to i dogoditi, a samim time niti da je takva osoba nasilnik.

U odnosu na vršnjačko nasilje, vršnjačko zlostavljanje je podređeni pojam, teži oblik i ne uključuje sve distinktivne karakteristike odnosno ne ispituje odnos moći nasilnika i žrtve, te namjeru počinjenog nasilničkog ponašanja (Olweus, 1998; Velki i Vrdoljak, 2013). Tako je za Olweusa (1998) svako nasilje zlostavljanje kada se učini 2-3 puta i opetovano nad jednim učenikom – vršnjakom unutar jednog mjesec.

Znači, nije svaki sukob među vršnjacima nasilje niti svako nasilje možemo poistovjetiti sa zlostavljanjem.

2. Oblici vršnjačkog nasilja

Pokušalo se na različite načine odrediti (pod)vrste ili oblike vršnjačkog zlostavljanja/nasilja odnosno na koje sve načine djeca mogu načiniti štetu svojim vršnjacima. To je važno jer nije svako nasilje istog intenziteta, ne ostavlja iste posljedice te se ne uočava/primjećuje podjednako (hematom vs. izgovorena ružna riječ), što je jako bitno za prevenciju.

Vršnjačko se nasilje pojavljuje u otvorenom (direktnom) ili skrivenom (indirektnom, relacijskom) obliku u kojem sudjeluju pojedinci (nasilnik i žrtva) ili grupe, skupine (nasilnici i žrtva/e). Kod nekih autora (Olweus, 1998; Pikas, 1989, prema Sesar, 2011) postoji mišljenje da je provedeno nasilje nad žrtvom, u većini slučajeva, provela skupina učenika. No, to ne mora značiti da je riječ o istomišljenicima nego o povodljivosti, konformizmu učenika.

Iako mogu biti isprepleteni oblici, najčešća klasifikacija prema pojavnosti vršnjačkog nasilja je na:

- 1) tjelesno, kao najvidljivije, najlakše je identificirati, ima najmanje sofisticiran oblik; podrazumijeva onaj oblik koji uključuje pokrete tijela: udaranje rukom ili nogom, ozljeđivanje, štipanje, guranje, bolno zakretanje ruku, davljenje, ugrize, uvredljive grimase i sl.; što je nasilnik stariji i jači tjelesno nasilje postaje opasnije.
- 2) verbalno nasilje, koje podrazumijeva zlostavljanje riječima, vrijeđanje, omalovažavanje, okrutne kritike, širenje glasina, zadirkivanje i sl. Kao najlakši i „nevidljivi“ način, vrlo lako se može dogoditi i u prisutnosti odraslih; riječi su snažne i mogu demoralizirati dijete, a u nekim slučajevima dugoročno može imati veće posljedice za žrtvu nego što je to slučaj s tjelesnim zlostavljanjem (posebice mlađa djeca koja još nemaju čvrstu sliku o sebi);
- 3) relacijsko ili emocionalno (psihičko) vrši se verbalnim ili neverbalnim putem, a uključuje odbacivanje žrtve i komunikaciju s njom odnosno njezino socijalno izoliranje od strane vršnjaka te širenje glasina i ogovaranje/klevetanjem (uništavanje reputacije kod druge djece);
- 4) seksualno nasilje među djecom (sexual bullying) podrazumijeva ugrožavanje seksualnog identiteta žrtve omalovažavanjem (uvredljivi komentare na račun izgleda, spolne orijentacije...) i neželjeni tjelesni kontakt sa seksualnom konotacijom;
- 5) ekonomsko nasilje uključuje krađu ili oštećivanje žrtvine imovine, iznuđivanje novaca ili stvari;

- 6) kulturalno nasilje podrazumijeva vrijeđanje na nacionalnoj, religijskoj i rasnoj osnovi, posebno je prisutno u multietničkim sredinama u kojima se djecu uči stereotipima i diskriminacijom određene skupine ljudi, gdje prevladavaju predrasude;

(klasifikacija preuzeta: Bilić i Karlović, 2004; Černi Obrdalj i sur., 2010; Sesar, 2011; Bilić, 2012).

Osim ovih šest oblika nasilja među djecom u realnom, sve češći oblik vršnjačkog nasilja (zlostavljanja) događa se u virtualnom svijetu, tzv. elektroničko nasilje ili cyberbullying. Ovaj oblik obuhvaća situacije u kojima je žrtva (dijete ili grupa djece) izložena namjernom nasilnom ponašanju vršnjaka (pojedince ili grupe) koje se odvija posredstvom informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Nasilje se vrši putem sms poruka (mobilnog telefona), elektroničke pošte, igrice na internetu, raznih chat rooms za upoznavanje, foruma i društvenih mreža (npr. Facebooka, Twitera i sl.). Ovaj oblik nasilja obuhvaća napade na privatnost, vrijeđanje, širenje štetnih i uvredljivih komentara, poticanje grupne mržnje, uznemiravanje i uhođenje i sl. radnje (Maksimović i Mančić, 2013).

Za razliku od nasilja u realnom, u virtualnom je svijetu:

- lakše sakriti identitet počinitelja što počinitelju daje osjećaj sigurnosti i moći, a time i ideja da nekažnjeno može ne poštivati društvene norme ponašanja;
- prisutno je, ne samo u školi nego permanentno (štetni su sadržaji objavljeni na Internetu ili se šalju preko mobitela) što znači da i donedavno sigurna utočišta, kao što su obitelj, dom i sl., mogu biti prostorom vršnjačkog nasilja.

Ovaj je oblik nasilja među vršnjacima opasniji jer može obuhvatiti sve gore navedene oblike istovremeno (osim izravnog tjelesnog nasilja; može prenositi npr. snimku tjelesnog nasilja), vremenski je trajniji, obuhvaća puno veću publiku i mjesto nasilja (mala mogućnost potpunog izbjegavanja nasilnog ponašanja ili trenutne intervencije sprečavanja nasilja) te bez kontakta s žrtvom, nasilnik/ci teže razumiju štetu koju su počinili.

Prema nekim autorima, vrste i učestalost nasilja variraju o dobi djeteta. Najčešće se događa u dobi od 4. do 8. razreda, a kasnije opada. Prema vrstama, učestalost direktnog nasilja opada s dobi dok se bilježi porast s dobi kod relacijskih oblika (Bilić i Karlović, 2004).

3. Sudionici vršnjačkog nasilja

Da bi neko vršnjačko nasilje kao takvo proglasili, uz nasilno djelo, obično su potrebne barem dvije osobe (djeteta) sudionika – žrtva i počinitelj nasilja. I upravo ovaj binarni odnos je često predmet ispitivanja, dok je nepravedno zanemarena prisutnost drugih osoba, prije svega misli se na njihove vršnjake. Vršnjačko nasilje se treba promatrati kao grupni odnos u kojem svatko ima svoju ulogu.

Znači, osim zlostavljača i zlostavljanog djeteta, tom činu prisustvuju i druga djeca, tzv. promatrači. Oni itekako utječu na intenzitet i ishod vršnjačkog nasilja.

Prema dobivenim rezultatima iz istraživanja koje je provela Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2003.), svako četvrto dijete (27% ispitanih učenika) doživljava barem jedan oblik nasilja od strane svojih vršnjaka. Od toga 19% djece su pasivne žrtve, a 8% su provokativne žrtve, 8% su vršitelji nasilja te 65% čine osobe koje ni na koji način ne sudjeluju u nasilju (Buljan Flander, 2010).

Iako se razlikuju prema metodama i načinima vršenja/trpljenja nasilništva, radi lakšeg proučavanja, sudionike u krugu vršnjačkog nasilja, prema situacijama/pozicijama u kojima se nalaze, možemo podijeliti u četiri grupe:

- 1) djeca koja čine nasilje,
- 2) djeca koja trpe nasilje,
- 3) djeca koja su izložena nasilju, ali ga i sama čine,
- 4) djeca koja ne sudjeluju u vršnjačkom nasilju.

Uočeno je da postoje brojne razlike između skupina te da se ovakvom podjelom mogu bolje proučiti i dobiti potpunija percepcija broja djece uključenih u vršnjačko nasilje (Velki i Vrdoljak, 2013; Velki i Kuterovac Jagodić, 2014).

Ako se kontekst proširi, neki autori smatraju da se u većini slučajeva radi o uključenosti grupe, čak i onda kada je nasilje počinjeno od strane pojedinca (učenici istog razrednog odjela, škole i sl.). Isto tako se može reći da djeca žrtve nasilja mogu činiti grupe odnosno da se grupiraju prema zajedničkim obilježjima (npr. rasno ili etničko porijeklo, tjelesni nedostatak, potpora/razumijevanje i sl.) (Rigby, 2006).

4. Teorijska objašnjenja pojavnosti vršnjačkog nasilja

Praćenjem pojavnosti vršnjačkog nasilja, znanstvenici su pokušali protumačiti i sam fenomen agresivnosti tražeći njegove moguće uzroke odnosno čimbenike koji uzrokuju agresivno ponašanje. Problem kod definiranja ovog fenomena leži u činjenici da agresivnost prati niz različitih postupaka i emocija koje ga uzrokuju. Postupci kojima se ispoljava agresivno ponašanje imaju u sebi različitu pozadinu odnosno namjeru (Đuranović i Opić, 2013). Tako agresija može biti instrumentalna (dobivanje pozicija ili objekata), hostilna (provociranje), defenzivna (reakcija na poticaj okoline) i agresivna igra (nanošenje ozljeda u igri) (Žužul, 1989). Ovisno o gledištu što uzrokuje takvo ponašanje, postavljaju se i zastupaju različite teorije o uzrocima agresivnog ponašanja. Neke od njih smještaju uzrok agresije u biološko-fiziološku strukturu čovjeka, druge su opet mišljenja da je agresija uzrokovana instinktom ili djelovanjem frustracija, zatim teorija učenja oblika ponašanja i sl.

Predstavnici instinktivističke teorije smatraju da je agresija rezultat instinkta odnosno borbi između instinkta za autoagresivnost i agresivnosti usmjerene na druge. Što se češće agresivnost ispoljava prema drugima, manja je vjerojatnost autoagresivnosti. Znači čovjek je biološki predodređen za uništavanje – sebe ili drugih. Neopsihoanalitička struja pokušala je spojiti instinkt i utjecaj okoline. Po njima, neispoljena agresivna energija se nagomilava sve dok se ne stvori „kritična masa“ koja rezultira agresivnim ponašanjem bez obzira na okolnosti. Frustracijska teorija se maknula od instinkta kao uzroka agresivnog ponašanja. Frustracije izazivaju emociju srdžbe koja, ovisno o vanjskim situacijama, može poticati agresivno ponašanje (Žužul, 1989). Kognitivna teorija išla je za time da će način na koji djeca shvaćaju društveni život odnosno kako procesuiraju socijalne informacije imati utjecaj na njihovo ponašanje.

U pokušaju da se objasne pojedini aspekti ljudskog ponašanja, dio znanstvenika se najprije okrenuo komplementarnim fenomenima u životinjskom svijetu. Na prvi pogled, zamjećuje se da je to područje prepuno agresivnog ponašanja, koliko god se ta agresivnost činila drugačijom od one koje govorimo u kontekstu ljudskog ponašanja. Riječ je o načinu adaptacije i preživljavanja jedinke. Znači životinje pribjegavaju agresiji kada je u pitanju njihov opstanak ili ugrožena hijerarhija - bijeg ili sukob (Savić i Jukić, 2014). Prema tome, čovjek bi agresivno reagirao kada se osjeća ugroženim.

Etiološka teorija je pozicionirala agresiju kao urođeni potencijal. Čovjek, bez obzira na situacije ili vanjski podražaj, projicira objekte na kojima bi mogao ispoljiti agresivnu energiju koju već posjeduje u sebi. Ta energija se doživljava kao destruktivni nagon (prisutna je samo kod ljudi) (Žužul, 1989).

Gledište koje je pozicioniralo agresiju na fiziološku osnovu (biološka teorija) bila je prvotna postavka u istraživanju problematike vršnjačkog nasilja. Njezini predstavnici su agresivnost objašnjavali promjenama u organizmu uvjetovanim genima i hormonima (Bilić, 1999). Utjecaj hormona (testosterona) je povezan s povećanim agresivnim ponašanjem kod muškaraca (skloniji su agresivnom ponašanju nego žene) (Žužul, 1989).

Neke druge teorije (socijalnog učenja) išle su za time da je agresija predmet učenja, oponašanja ili naučena reakcija (odgovor) na određeni negativni poticaj okoline. Što je model promatranja realniji, sličniji promatraču, „uzor“, to je veće usvajanje viđenog. Uz to, ako se na takvo ponašanje reagira sustavom nagrada (u društvu), jači efekt ostavlja na promatrača. Ovom teorijom se može objasniti utjecaj filmova ili video-igrica koje one imaju na one koji ih gledaju ili igraju. U tom smislu ide i kognitivna teorija koja smatra da je način na koji pojedinac reagira i kako percipira poticaje iz okoline određujući za nasilno ponašanje (Bilić, 1999; Buljan Flander i sur., 2007).

No kako teorije učenja agresivnog ponašanja, biološka i frustracijska teorije te kognitivistička teorija nisu dale zadovoljavajuće objašnjenje ovog fenomena, počeli su se javljati sveobuhvatniji i kompleksniji integrativni modeli agresivnog ponašanja. Neki od tih modela isticali su kako agresija nije unutarnji potencijal koji se spontano aktivira nego nastaje kao posljedica određenih zbivanja u organizmu potaknutih vanjskim čimbenikom.

Model koji se najčešće istraživao je Bronfenbrennerov ekološki model koji omogućuje holistički pogled na vršnjačko nasilje. Prema ekološkom modelu, nasilničko djelovanje se pokušava objasniti rizičnim čimbenicima proisteklim iz nekoliko sustava koji dijete okružuju. U te sustave spadaju djetetova interakcija s članovima obitelji, prijateljima, vršnjacima, učiteljima i ostalima iz neposrednog okružja te to tvori mikrosustav; interakcije mikrosustava obitelji, škole, vršnjaka tvore mezosustav. Ti čimbenici na dijete djeluju izravno ili neizravno te osim njih, prisutne su i individualne karakteristike djeteta (biološke i psihološke) koje utječu na to hoće li ono sudjelovati u nasilju ili ne (Bilić, 1999).

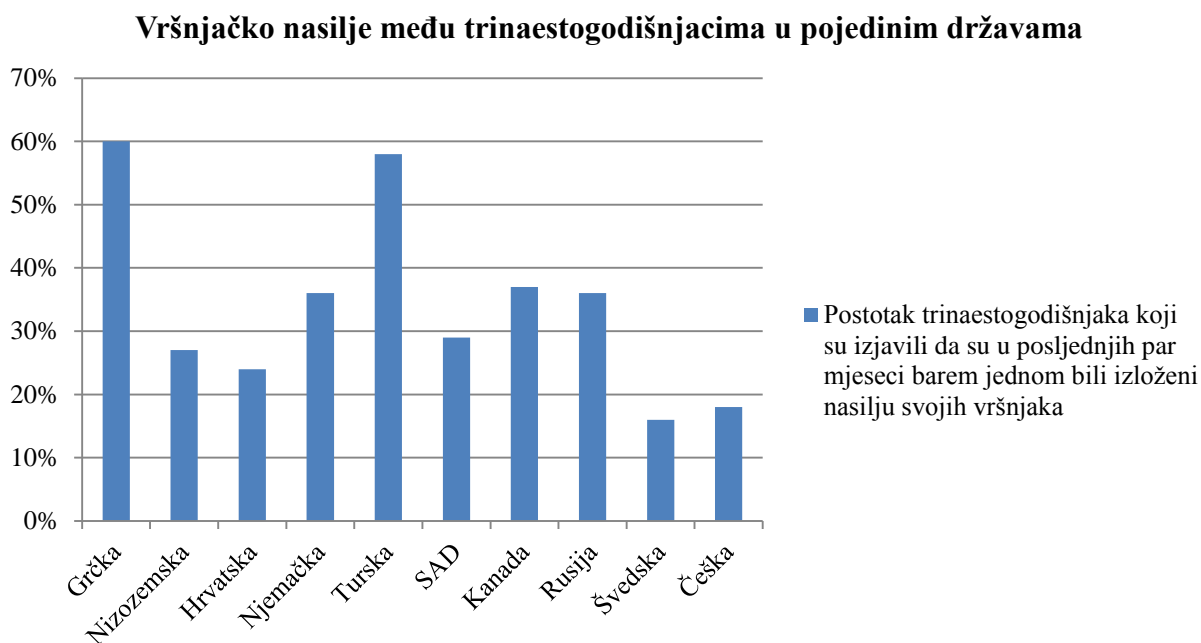
Posredni utjecaj na pojavu nasilja imaju i udaljeniji sustavi kao što su uža društvena zajednica, susjedi, mediji, kultura (religija) i državna politika (Đuranović i Opić, 2013).

5. Načini mjerenja i ispitivanja vršnjačkog nasilja

Učestalost vršnjačkog nasilja značajno varira u odnosu na zemlju gdje je provedeno istraživanje te o načinu definiranja negativnih postupaka odnosno definiranju pojma opetovano i trajno.

Prvo sustavno praćenje i proučavanje vršnjačkog nasilja započela su još ranih 70-ih godina u skandinavskim zemljama (švedski znanstvenik Heinemmana i norveški znanstvenik Olweus) da bi se krajem 80-ih i 90-ih godina pozornost na ovaj problem usmjerila i šira međunarodna zajednica i stručnjaci u Japanu, Engleskoj, Nizozemskoj, Kanadi, SAD-u, Australiji. Mnoga istraživanja nastojala su utvrditi koji čimbenici pridonose pojavi te koji mogu smanjiti njegovu učestalost (Olweus, 1998).

Rezultati starijih istraživanja upućivala su na slične rezultate, npr. postotak djece žrtava nasilja u školi: Australija 17%, Engleska 19%, Japan 15%, SAD 16%, Norveška 14% (Olweus, 1998). Istraživanje koje je provela 2006. god. Svjetska zdravstvena organizacija nad djecom i mladima u dobi od 11-15 god. pokazala je da njih 10,3% prijavljuje, a da su 12,6% žrtve vršnjačkog nasilja (prema Klarin i Matešić, 2014). Ili UNICEF-ov izvještaj (Slika br. 1) u kojem je navedeno koliki postotak (općenit broj) djece doživljava nasilje svojih vršnjaka.

Slika 1. Izloženost trinaestogodišnjaka u pojedinim državama vršnjačkom nasilju barem jednom u posljednjih par mjeseci. (izvor: Unicef, 2011)

No, gore navedeni postotci prikazuju uopćene podatke, koji kao takvi ne mogu poslužiti za daljnje aktivnosti (znanstvenog proučavanja, praćenja, prevencije i sl.). Zato je bilo nužno razlučiti na „uloge“ koje djeca zauzimaju u vršnjačkom nasilju, raspon/intenzitet nasilnog djela koje je počinjeno/doživljeno, njihovu dob, spol, socijalno okruženje i sl., osvrnuti se na uzroke, i one prikrivene, i pokušati predvidjeti posljedice te planirati prevenciju.

Do danas je u svijetu objavljen veliki broj nacionalnih istraživanja o vršnjačkom nasilju u školama i o povezanosti vršnjačkog nasilja s raznim uzročnim i posljedičnim čimbenicima.

Za potrebe istraživanja ovog fenomena često se provode kvalitativna (npr. intervjui ili fokus grupa) i kvantitativna istraživanja (npr. upitnici). Anonimnost djeci garantira mogućnost otvorenog priznavanja počinjenja/doživljenja nasilništva. Upitnici ili testovi za počinjeno odnosno doživljeno nasilje (npr. „Upitnik nasilnik/žrtva“ Olweusa, „PRAQ“ Rigbya, Upitnik o nasilju među školskom djecom, Skala vršnjačkog nasilja ili istraživači osmišljavaju specifična pitanja) se često ispunjavaju u školi, što pruža ekonomsku i organizacijsku prednost. S druge strane, otvara se i mogućnost iskrivljivanja podataka (subjektivna procjena), pristranosti (sredina koja podržava nasilje može odbiti anketiranje) ili kod upitnika s da/ne odgovorima dobivaju se podatci o počinjenju/doživljenju, ali ne i o učestalosti (Jade Đuraković, 2014). Osim ove metode, podatci se mogu prikupiti i od strane vršnjaka (učenici sami navode koji su akteri u vršnjačkom nasilju; ova metoda se može koristiti za utvrđivanje učenika zlostavljača te učenika žrtve) ili učitelja (učitelji iznose svoje viđenje odnosno navode koja su djeca zlostavljači/žrtve međutim manjkavost ove metode je da se zlostavljanje događa često dalje od učitelja). Kao pomoć u sakupljanju anamnestičkih podataka mogu se ispitati i roditelji. Ti podatci omogućuju upoznavanje s percipirajućim faktorima i posljedicama nasilja. Usmenim ispitivanjem (intervju) se može dodatno provjeriti jesu li učenici dobro shvatili problematiku, ali manjkavost te metode je potreba za većim brojem ispitivača (tim stručnjaka) te vremenu potrebnom da se prikupe podatci.

Postoje primjeri istraživanja koji pokazuju nekonzistentnost rezultata na međunarodnoj razini. Istraživanja koja su provedena u Španjolskoj, Italiji, Turskoj i Engleskoj (odvojena istraživanja) pokazuju variranje od 3,2% do 7,1% za djecu koja nasilje doživljava učestalo, dok npr. u Australiji rezultat je varirao između 23% i 38,5% (prema: Sušac i sur., 2016; Sesar, 2011; Černi Obrdalj i sur., 2010). U Hrvatskoj su isto tako rezultati ispitivanja varirali od 14,4% odnosno 19% do 30% za djecu žrtve nasilja (Velki i Vrdoljak, 2013).

Neka istraživanja su pokazala čak i oprečne rezultate, npr. istraživanja koja su se bavila dobrim razlikama pokazala su da je najizraženije vršnjačko nasilje krajem osnovnoškolske dobi te da

opada u srednjoj školi. Druga istraživanja govore da opada u osnovnoj odnosno bilježe porast u srednjoj školi (Sušac i sur., 2016).

Do tako velikih odstupanja i kontradiktornostima u rezultatima može doći zbog:

- razlika u metodologiji provođenja,
- različitih uzoraka (broj djece, dobne varijacije, sredina odakle djeca dolaze),
- načina definiranja nasilja (kod nekih istraživanja nije uzeta u obzir distinkcija vršnjačkog nasilja i vršnjačkog zlostavljanja),
- određivanju kriterija učestalosti (blaži oblik definira granicu učestalosti nasilja *jedanput mjesečno* dok stroži *više puta mjesečno i češće*),
- razlici percipiranog nasilja od strane trećih osoba (npr. nastavnika) i samoprocjeni doživljenog/počinjenog nasilja, koja nam onda ne daje objektivnu sliku stanja (Sušac i sur., 2016).

Provedena su istraživanja koja su htjela pokazati stanje prije i poslije provođenja preventivnih programa. Rezultati su pokazali paradoksalni učinak – veći postotak nasilja među vršnjacima u školi nego prije provođenja programa. Na to bi mogla uputiti činjenica da je programom kod djece došlo do osvješćivanja različitih oblika nasilja (Marušić i Pavin Ivanec, 2008).

Ovakva variranja rezultata upućuju na potrebu korištenja jedinstvene, međusobno usporedive metodologije.

Istraživanja u svijetu sve se više okreću longitudinalnom praćenju djece koje će dati konzistentne podatke i pružiti mogućnost kontinuiteta u praćenju varijabli te uvid u posljedice koje viktimizacija ostavlja kod djece. No ova metoda sa sobom nosi i negativne strane, dugotrajna je, skupa, zahtjevna i može izostati pružanje tretmana zlostavljanom djetetu kako bi se ispitala socijalna adaptacija zlostavljane djece u kasnijoj dobi.

6. Pojavnost vršnjačkog nasilja u svijetu i u Hrvatskoj

Istraživanja vršnjačkog nasilja na međunarodnoj razini pokazuju velika odstupanja (gore su spomenute mogući razlozi takve pojave) od 9% do 54%.

U opsežnom istraživanju koje je provedeno u 25 zemalja, najmanji broj djece koja vrše nasilje prema vršnjacima zabilježen je u Švedskoj i Welsu (3%) dok je najviše u Danskoj (20%). Ista studija je pokazala da Švedska ima najmanju stopu provokativnih žrtava (1%) dok Litva najveću (20%) (Nansel i sur., prema Sesar i sur, 2013).

U nacionalnom istraživanju koje je provedeno u Norveškoj dobiveni su rezultati pokazali da 15% djece sudjeluje u vršnjačkom nasilju. Od toga, žrtve su činile 9% (njih 3% su izjavili da su bili zlostavljani jednom tjedno) dok je nasilnika bilo 7% (od kojih je 3% izjavilo da je zlostavljalo jednom tjedno ili češće), a 1,6% od ukupnog broja djece koja sudjeluju u nasilju su bili provokativne žrtve (Olweus, 1998). Najčešći oblici koji se navode u literaturi su fizičko i verbalno zlostavljanje.

Osim ovih „klasičnih“ oblika zlostavljanja, znanstvenici su posvetili pozornost i na nove (virtualne tj. elektroničke) oblike te proširili fokus istraživanja i na pojedine skupine djece (djeca s teškoćama u razvoju, etničke skupine i sl.). Tako, na primjer, u provedenom istraživanju u Turskoj (prema Deniz, 2015) rezultati su pokazali da je 28% zlostavljača, a 30% žrtava virtualnog zlostavljanja te da je više dječaka sudjelovalo bilo kao zlostavljači bilo kao žrtve, iako ima i oprečnih rezultata za potonje. Ovaj oblik zlostavljanja prevladava kod učenika osnovnoškolske dobi i to od devete do četrnaeste godine.

Što se tiče istraživanja vršnjačkog nasilja i djece s teškoćama u razvoju, rezultati dobiveni u Americi pokazuju da 50%-94% djece s teškoćama u razvoju imaju iskustvo žrtve nasilja, u odnosu na 20%-30% ostatka grupe učenika (Žic Ralić i Šifner, 2014); u Iranu pokazuju da djeca s ADHD-om imaju negativniji stav prema školi, teže mogu kontrolirati ljutnju te lakše ulaze u konfliktne situacije (Velki i Dudaš, 2016).

Bavljenje problemom vršnjačkog nasilja u državama Jugoistočne Europe počelo je kasnije nego na Zapadu. Kao razlog tome navodi se zaštićenost institucija od strane države, svijest o ovoj pojavi te needuciranost relevantnih djelatnika koji bi detektirali problem. Nasilje među vršnjacima je u porastu u ovom dijelu Europe, kao i u EU, ali su prisutni i drugi specifični razlozi. U tranzicijskim zemljama dogodila se brza promjena koja je sa sobom donijela nove oblike društvene organizacije, promjene u društvenoj strukturi stanovništva i sustavima vrijednosti (Mikuš Kos, 2004, prema Jaman, 2009).

Provedena su istraživanja o vršnjačkom nasilju i u nama susjednim državama. Tako istraživanje koje je 2005./06. šk. god. provedeno u BiH na području Stolca i Posušja imalo je za cilj utvrditi pojavnost vršnjačkog nasilja u višenacionalnim i jednonacionalnim školama te ih povezati s posljedicama ratnog razaranja i multietničkih sukoba. Ispitanici su bili učenici od 4.-8.razreda. Iznenadujući podatak je bio postotak djevojčica koje čine fizičko nasilje (24,3%) u odnosu na dječake (26,5%) te postotak učenika koji sudjeluju u spolnom zlostavljanju (2,2% doživljava i 2,3% čini). Rezultati nisu potvrdili značajnu razliku činjenja vršnjačkog nasilja s etničkim predznakom u multietničkoj sredini (Stocu) (Černi Obrdalj i sur., 2010).

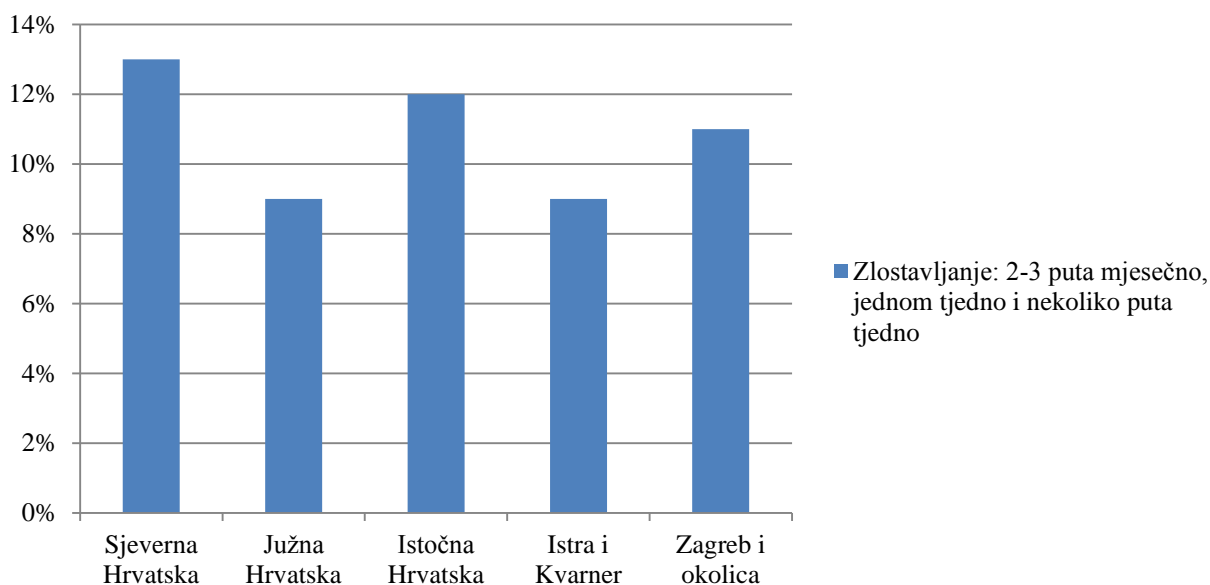
Istraživanje koje je provedeno 2011./12. šk. god. u Nišu (Srbija) na osnovnoškolskom uzrastu djece pokazalo je da je često (14,23%) ili više puta (23,81%) bilo izloženo nekom obliku vršnjačkog nasilja. Od toga, učenici su izjavili da je dominantan oblik zlostavljanja bilo verbalno i cyberbullying (širenje laži i neistine verbalno ili putem društvenih mreža), a tek onda i to sa značajnom razlikom fizičko nasilje (Maksimović i Mančić, 2013).

U Crnoj Gori je UNICEF (2011) proveo istraživanje među učenicima od drugog do osmog razreda s područja Berana, Tivta i Podgorice. Rezultati su pokazali da je 48% djece imalo iskustvo vršnjačkog nasilja te da je ispred fizičkog oblika kulturološki odnosno komentiranje podrijetla djeteta. Na pitanje o informiranosti roditelja o ovoj problematici, njih 47,8% je izjavilo da je njihovo dijete bilo izloženo nekom obliku vršnjačkog nasilja.

O temi vršnjačkog nasilja u Hrvatskoj se intenzivno počelo govoriti nakon dobivenih rezultata u okviru istraživanja koje je provela Katarina Elez 2003. god. Nakon njezinog, uslijedila su i druga istraživanja, kao npr. UNICEF-ovo u okviru projekta „Za sigurno i poticajno okruženje u školama“ te istraživanja koje provodi Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba ili Institut za društvena istraživanja (Bilić i Karlović, 2004; Nikčević-Milković, 2006).

Za usporedbu pojavnosti vršnjačkog nasilja u Hrvatskoj sa situacijom u svijetu može nam poslužiti istraživanje koje je provela Nikčević-Milković (2006). Istraživanje je kompariralo rezultate dobivene na uzorku učenika osnovnoškolskog uzrasta s područja Gospića te rezultate nacionalnih istraživanja i nekoliko europskih istraživanja. Rezultati iz pojedinih zemalja se nisu previše razlikovali, dok je jedino Italija imala zamjetno odstupanje. Može se reći da se Hrvatska u toj analizi, u kojoj je faktor komparacije bio 2-3 puta mjesečno i češće, nalazi u neakvim europskim okvirima.

Žrtve vršnjačkog zlostavljanja prema regijama u Hrvatskoj

Slika 2. Postotak djece u različitim regijama Hrvatske koja su bile žrtve vršnjačkog zlostavljanja (izvor: Nikčević-Milković, 2006)

Prema rezultatima istraživanja djeci zagrebačkih osnovnih škola, uzrasta od 5.-8.r., utvrđeno je da vršnjačko nasilje trpi oko 20,1% djece. Učenici koji trpe nasilje 2-3 puta mjesečno i češće, od ukupnog broja zlostavljanih, čine 19,8% djevojčica i 20,2% dječaka. Isto istraživanje potvrdilo je stav da dječaci više sudjeluju u nasilju dok je kod djevojčica zabilježen trend rasta nasilnog ponašanja u višim razredima (Elez, 2003).

Istraživanje svjetske zdravstvene organizacije o vršnjačkom nasilju, koje je provedeno među djecom osnovnoškolskog uzrasta (uzrast od 11.,13.,15.god) u 35 zemalja, pokazalo je da je Hrvatska ispod prosjeka. Na pitanje koliko se njih osjećalo žrtvama zlostavljanja u proteklih nekoliko mjeseci, dječaka se izjasnilo 28,4%, a 24,7% djevojčica. Takvi rezultati su Hrvatsku smjestili na 30. mjestu. Malo lošije mjesto (22.), Hrvatska je zauzela na osnovu rezultata dobivenih po odgovorima o broju djece koja su zlostavljala druge u proteklih nekoliko mjeseci i to 21,8% djevojčica i 39,6% dječaka (prema: Marušić; Pavin Ivanec,2008).

Istraživanje kojem je cilj bio utvrditi razliku pojavnosti vršnjačkog nasilja u urbanim i ruralnim sredinama (Nikčević-Milković, Šuto i Belančić, 2013) provedeno je u osnovnim školama u Gospiću, Ličkom Osiku i Klancu. Rezultati su potvrdili da postoje odstupanja u odnosu na sredinu, s time da je njihovo istraživanje pokazalo najveću stopu nasilja u prigradskoj sredini što autorice objašnjavaju nižom kvalitetom življenja (manje kvalitetnih sadržaja za mlade) te strukturom stanovništva (doseljeno stanovništvo s različitim navikama). U istom istraživanju

dobiveni su podatci vezani za odnos žrtve i nasilnog čina: 8%(gradska), 12%(prigradska) i 6%(seoska) ispitanih učenika misli da je žrtva sama kriva za doživljeno nasilje (Nikčević-Milković, Šuto i Belančić, 2013).

Pojavom novih medija i cyberbullyinga, znanstvenici svoja istraživanja usmjeravaju i na to područje. I ovdje dolazi do odstupanja u dobivenim rezultatima. Istraživanja pokazuju da udio djece koja sudjeluju u činjenju i doživljavanju vršnjačkog nasilja varira od 20-40% te da je 3% djece neprestano izloženo nasilju preko interneta (Jade Đuraković i sur., 2014).

I u Hrvatskoj su, iako malobrojna, provedena istraživanja sa ciljem utvrđivanja cyberbullyinga. Rezultati istraživanja Jade Đuraković, Šincek i Tomašić Humer (2014) među vinkovačkim srednjoškolcima, pokazali su da je 24,9% mladih doživjelo cyberbullying i 27,7% mladih počinilo isto odnosno sudjelovalo u ovom vidu vršnjačkog nasilja. Od toga, najčešći oblici koji su korišteni su ogovaranje i ruganje, a najmanje korištenje tuđih podataka. Neka ranija istraživanja provedena u Hrvatskoj govore o sličnom stanju: neugodne objave na forumu, blogu, društvenim mrežama (38,4%), zatim objavljivanje sramotnih slika na webu (32,4%) i prijeteće poruke (29,9%) (Pregrad i sur., 2010, prema Jade Đuraković i sur., 2014). U anketi koju je proveo Hrabri telefon 2004. god. rezultati su pokazali da je 5% djece koristilo video-clipove ili slike da bi se narugali drugima, 7% njih se lažno predstavljalo ili zloupotrebljavalo tuđe ime te odavali povjerljive informacije o drugim osobama, a 8% je slalo prijeteće ili uznemirujuće poruke (Buljan Flander, 2010).

Osim ispitivanja učenika, provedena su istraživanja među stručnim djelatnicima (učiteljima i stručnim suradnicima) s ciljem utvrđivanja njihove percepcije vršnjačkog nasilja te na koje načine sudjeluju u sprečavanju istoga. Rezultati istraživanja Puharić i Baričević (2014) u Bjelovaru su pokazali da čak 30% nastavnika nikada nije razgovaralo o ovoj problematici s učenicima, 17,5% nije interveniralo iako znaju da su oni odgovorni za učenike te 27% nastavnika nikada ne obavijeste roditelje o počinjenom vršnjačkom nasilju.

7. Rizični čimbenici pojavnosti nasilja

Uzroci nasilničkog ponašanja su mnogobrojni i ne može se apsolutno izdvojiti neki kao glavni aktivator agresije. Riječ je o povezanom djelovanju različitih čimbenika koji, kod različitih osoba imaju različit utjecaj. Očigledna različitost djece prema nekim karakteristikama, npr. izgledu, sposobnostima ili pripadnosti manjinama, mogu predstavljati povećani rizik za sudjelovanje u vršnjačkom nasilju. Uz njih, psihološke (npr. emocionalni problemi, psihološke poteškoće), biološke (npr. zdravstveni status, psihičke bolesti roditelja) te bihevioralne (npr. hiperaktivnost) značajke djeteta mogu isto tako biti čimbenici koji utječu na sklonost nasilnog ponašanja prema vršnjacima ili postajanjem žrtve takvog ponašanja (Sesar, 2011).

Hoće li se neko dijete agresivno ponašati ili ne, osim individualnih karakteristika, ovisi i o utjecajima/poticajima koji dolaze iz njegovog okruženja – obitelj, škola, društvena zajednica, mediji.

7.1. Individualne karakteristike sudionika vršnjačkog nasilja

Generalno gledajući, sudionici vršnjačkog nasilja imaju iste/slične karakteristike po kojima ih možemo opisati i smjestiti u određene grupe. Pitanje, oko kojeg se još znanstvenici usuglašuju, se odnosi na to jesu li karakteristike prethodile ili su posljedica vršnjačkog nasilja. Uglavnom, neka tipična obilježja pripadnika određene grupe :

- 1) djeca koja čine nasilje (počinitelji nasilja; izbjegava se pojam nasilnici zbog stigmatizacije)

Počinitelje nasilja karakterizira lošije psihosocijalno funkcioniranje, teža prilagodba na školu (istraživanjem Buljan Flander i sur. (2007) došlo se do rezultata koji upućuju da osjećaj odbačenosti u školskom okružju ima važnu ulogu u činjenju nasilnih djela), nedosljednost, nedostatak razumijevanja za ono što im je rečeno, selektivno pamćenje te lošija prosudba. Smatraju da će uspjeh postići pomoću agresivnog ponašanja. Valja spomenuti rezultate istraživanja kognitivnog kapaciteta počinitelja nasilja koji ukazuju da je kod djece koja pri zlostavljanju koriste verbalne oblike nasilja utvrđena viša kognitivna sposobnost, dok su kod djece koja pri zlostavljanju koriste tjelesne oblike nasilnog ponašanja utvrđene niže kognitivne sposobnosti u odnosu na djecu koja ne sudjeluju u nasilnom ponašanju (Sutton, 1998.; Baron-Cohen i sur., 1999., preuzeto iz Sesar, 2011).

Često imaju promjene raspoloženja, lako se razljute, a napad (izbor žrtve) opravdavaju provokacijom. Pri tome ne pokazuju empatičnost, osjećaj krivnje ili grižnju savjesti zbog

počinjenog nasilnog čina niti su u stanju predvidjeti posljedice nasilnog djela. Pokazuju pozitivan stav prema nasilju i agresivnosti te se postavljaju dominantnima u socijalnim odnosima. Posebice hiperaktivna djeca, koja imaju nizak prag na frustraciju, nasilno reaguju i u neutralnim situacijama.

U analizi karakteristika važno je razlikovati nasilne vođe od počinitelja nasilnih djela koji samo slijede svoje uzore/vođe. Kod ovih prvih vidljivo je da imaju dobro razvijene socijalne vještine pri čemu znaju odabrati žrtvu i situaciju u kojoj će počiniti nasilje a za što će imati potporu druge djece i sljedbenika koji će im se priključiti (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014).

Prema Coloroso (2004) postoji sedam tipova djece koja čine vršnjačko nasilje:

- samouvjereni nasilnici imaju napuhano samopoštovanje, nasilni čin ne izvode polako, smišljeno, nego otvoreno oslanjajući se na svoj veliki ego, osjećaju se dobro samo dok su superiorni nad drugima;
- socijalni nasilnici glasinama, tračevima i izbjegavanjem socijalno izoliraju svoje mete, ljubomorni su na pozitivne strane druge djece jer imaju nisko samopoštovanje, skrivaju svoju nesigurnost pretjeranim samopouzdanjem;
- potpuno „oboružani“ nasilnici su mirni, naizgled nezainteresirani, pokazuju malo osjećaja, traže priliku za nasiljem kad ih nitko ne vidi, osvetoljubivi su prema žrtvi, a obmanjujući prema odraslima;
- hiperaktivni nasilnici su ona djeca koja imaju neku vrstu intelektualne poteškoće, poremećaj pažnje, poremećaj u pravilnoj interpretaciji socijalnih znakova te agresijom reaguju i na male provokacije;
- nasilnici žrtve su najmanje popularni od svih tipova nasilnika (više o njima bit će riječi kasnije);
- grupa nasilnika je skupina prijatelja koji zajednički čine nasilje, nešto što samostalno ne bi učinili, obično ih predstavljaju slikom dobre djece, svjesni su da to što čine nije u redu i da tim činom povređuju vršnjaka;
- banda nasilnika je skupina koju povezuje strateški savez u svrhu postizanja moći, kontrole, dominacije, osvajanja teritorija i sl., pojedinci koji se priključuju bandi, isprva to čine da bi bili zaštićeni i poštovani, ali kasnije zanos toliko prevlada da odanost grupi prelazi brigu za svoj život, kajanje zbog štete počinjene žrtvi i sveukupne posljedice svojih postupaka.

Djeca koja čine vršnjačko nasilje pokazuju snažan osjećaj antipatije prema nekome koga smatraju bezvrijednim ili inferiornim, nekoga koga ne poštuju. Poticaj takvom ponašanju dolazi iz psiholoških postavki – superiornosti (ogleda se kroz privilegiju da dominiraju, netolerantnost prema različitim, sloboda u isključivanju) koje im omogućavaju da povrijede drugo dijete.

2) djeca koja trpe nasilje (pasivne žrtve)

Kako se i nasilnici razlikuju po vanjskim i unutarnjim karakteristikama, tako i kod žrtava možemo naći cijeli spektar različitosti. Jedina dodirna točka kod svih žrtava vršnjačkog nasilja je u odabiru od strane počinitelja nasilja iz jednostavnog razloga jer je na neki način drugačiji/ja te o nemogućnosti suprotstavljanja.

Hoće li neko dijete koje je određeno kao „meta“ postati i žrtva, ovisi i o njegovoj/njezinoj reakciji na doživljeno nasilje. Žrtve vršnjačkog nasilja nisu sposobne suprotstaviti se nasilniku niti riješiti sukob humorom, nedostaje im brzo i logičko razmišljanje. Često reagiraju plakanjem na napad, posebno u nižim razredima. Karakterizira ih niska stopa samopouzdanja i samopoštovanja, nesigurnost, imaju noćne more, depresivnost i anksioznost. Uglavnom su među žrtvama u jednakoj mjeri zastupljene i djevojčice i dječaci i to obično slabije tjelesne konstitucije, ali i djeca koja su pretila. Pasivne žrtve pokazuju veliku sklonost samoubojstvu (eng. *bullycide*) te samookrivljivanje za nastale poteškoće, imaju lošije socijalne vještine u odnosu na ostalu djecu te osjećaj odbačenosti od strane svojih vršnjaka – socijalna izolacija (Rigby, 2006; Zrilić, 2006).

Mnoga djeca su nasiljem od strane vršnjaka toliko ponižena i osramoćena da jedini izlaz iz takvog kruga vide u samoubojstvu. U Velikoj Britaniji svake godine barem 16 djece izabire ovaj vid bijega u odnosu na svakodnevno zlostavljanje dok je u SAD-u svaki 13-i učenik naveo da je pokušao počiniti samoubojstvo zbog vršnjačkog nasilja (Coloroso, 2004). Rigby (2006) navodi kako zlostavljanje višestruko šteti i samome društvu iz kojeg dolazi žrtva. Nasilje negativno utječe na njihovo tjelesno i duševno zdravlje što rezultira povećanim rizikom smetnji u socijalnom i emotivnom razvoju.

Djeca koja su žrtve nasilja su usamljenija i introvertirana, što rezultira manjim brojem dobrih prijatelja, a samim time i lošijim osjećajem boravka u školi. Djeca koja doživljavaju nasilje/zlostavljanje stvaraju negativan odnos prema školi i drugim učenicima (teže savladavanje školskih obveza). Boje se ići u školu, mijenjaju uobičajeni put do škole te pod odmorima traže blizinu, zaštitu učitelja.

Žrtve nasilničkog ponašanja vršnjaka mogu postati i djeca s teškoćama u razvoju i teškoćama u učenju zato što su često pasivna te imaju ograničene socijalne vještine – teškoćau razumijevanju odnosa i komunikacije s vršnjacima.

U ovoj se skupini mogu naći, osim djece sa sniženim intelektualni sposobnostima, i djeca koja pokazuju iznadprosječne intelektualne sposobnosti. Kod ovih drugih obično se radi o relacijskom nasilju, npr. isključivanje iz društva, vrijeđanje zbog školskog uspjeha i sl. Kod istraživanja koja su provođena s ciljem utvrđivanja učestalosti vršnjačkog nasilja može se negirati njihova „objektivnost“ rezultata zbog tzv. sive zone – djeca koja trpe nasilje, a ne prijavljuju. Te žrtve imaju niz razloga zbog kojih ne prijavljuju vršnjačko nasilje:

- sram ih je jer su žrtve nasilja

Nasilnik ima za cilj poniziti javno svoju žrtvu, učiniti je nepopularnom, izolirati i učiniti ne vrijednom poštovanja. Manja je vjerojatnost da će nasilje prijaviti dječak nego djevojčica, i to zbog kulturalne uvjetovanosti u kojoj dječaci trebaju biti jaki, hrabri, znati se izboriti. Isto tako, veća je vjerojatnost da će nasilje prijaviti mlađa nego starija djeca.

- strah od osvete ako prijave nasilje

Upravo je strah koji nasilnik posije kod svoje žrtve garancija da će moći nastaviti zlostavljanje bez ikakvih sankcija. Taj strah se postiže prijetnjama. Žrtva se koristi samouvjeravanjem da je prokazivanje nasilnika („cinkanje“) djetinjasto, loše ili glupo te radije podnosi nasilje. To joj služi kao dovoljni, iako lažni razlog za šutnju.

- misle da im nitko ne želi ili ne može pomoći

Na prijavu nasilja, žrtva je dobila odgovor da se treba sama izboriti, da ne bude slabić ili da se pomire odnosno da izbjegava nasilnika. Sve to budi osjećaj napuštenosti, izoliranosti od strane bližnjih te vjeruju da su sami u tome. S druge strane raste im osjećaj da je nasilnik moćniji.

- vršnjačko nasilje je samo jedan segment nasilja kojeg trpe

Djeca koja trpe vršnjačko nasilje dobrim su dijelom i žrtve (svjedoci) obiteljskog nasilja. Nasilje doživljavaju kao konstantu i ako ga prijave mogu pobuditi novi val nasilja od strane roditelja (Coloroso, 2004).

- 3) djeca koja su izložena nasilju, ali ga i sama čine (provokativne žrtve, reaktivne žrtve, reaktivni počinitelji, počinitelji nasilja-žrtve)

Kako smo naveli da postoje dvije grupe žrtava, distinkcija se može podvući u načinu reagiranja odnosno suočavanja s nasiljem. Znači, provokativne žrtve su djeca koja doživljeno nasilje prenose dalje odnosno na nasilje reagiraju nasiljem. Njih je „prokazao“ Olweus (1998) na temelju iskaza učitelja. Oko polovice onih koji su identificirani kao počinitelji vršnjačkog nasilja izjavljuju da su i sami bili izloženi nekom obliku nasilja. Oni su češće bili žrtve obiteljskog zlostavljanja, strogo su odgajani te svjedočili obiteljskom nasilju. Provokativne žrtve karakteriziraju osobnosti koje se djelomično poklapaju s osobnostima počinitelja i osobnostima žrtava vršnjačkog nasilja, ali ih razdvaja socijalna neprihvaćenost i izrazito negativno samopoimanje (Rigby, 2006).

Kod ove skupine utvrđen je veći rizik za različite oblike problema u ponašanju – hiperaktivnost, ovisnost, delikvencija, agresivnost, nepoštivanje autoriteta (roditelja, učitelja). Izazivajuće ponašanje kod ove djece može imati za posljedicu mogućnost postojanja trajne mete vršnjačkog nasilja.

Provokativne žrtve imaju nižu stopu samokontrole, samopoštovanja, socijalnog prihvaćanja. Pokazuju manju brigu i osjetljivost prema emocijama drugih, isto kao i počinitelji nasilja, ali veći rizik za razvoj depresivnosti i suicidalnih namjera, čak više nego žrtve. Istraživanja su pokazala da kod provokativnih žrtava postoji povezanost anksioznog i agresivnog obrasca ponašanja (Olweus, 1998; Rigby, 2006).

Učitelji opisuju djecu iz ove skupine kao iritantnu i nemirnu te pokazuju nesklonost prema njima jer zbog svojeg ponašanja stvaraju napetosti u svojoj okolini. Takvim ponašanjem dobivaju više kritika, kazni i ostalih neugodnih reakcija od strane učitelja i roditelja što stvara loš osjećaj boravka u školi.

I u suočavanju s nasilništvom, za razliku od pasivnih žrtava, češće će primijeniti socijalno nepoželjne načine te mnogo rjeđe će se požaliti odrasloj osobi tj. učitelju. Tome može biti razlog što odrasli teže vjeruju djetetu koje je žrtva, ali i sama čini nasilje. To netraženje pomoći i povjeravanje odraslima rezultira i manje promjena/smanjivanja nasilja. Za razliku od njih, pasivne žrtve izjavljuju da kada su tražile pomoć nasilje se smanjilo ili u potpunosti prestalo (Profaca i sur, 2006).

Izloženost nasilju u nižim razredima može kod provokativnih žrtava prouzročiti različite psihijatrijske simptome u višim razredima, više nego kod pasivnih žrtava (Kumpulainen i Rasanen, 2000, prema Profaca i sur, 2006). Utvrđena je povezanost nasilja u školi i

nasilja na radnom mjestu. Veći rizik da budu zlostavljane na radnom mjestu imaju provokativne žrtve nego pasivne (Smith i sur, 2003, prema Profaca i sur, 2006).

- 4) djeca koja ne sudjeluju u vršnjačkom nasilju (promatrači, svjedoci nasilja, neutralni; po nazivu oni samo promatraju nasilje, ali u većini slučajeva promatranje ne ostaje samo na gledanju)

Djeca za koju kažemo da nisu izravno uključena u ovu problematiku jesu tzv. promatrači. Način na koji oni reagiraju promatrajući vršnjačko nasilje ima veliki utjecaj na žrtvu ili dijete koje čini nasilje odnosno može ohrabriti/oslabiti nasilnika ili oslabjeti/osnažiti žrtvu (da se suprotstavi).

Znači, iako ne sudjeluju izravno u nasilnom ponašanju, promatrači mogu poticati izravno (npr. bodrenjem) ili neizravno (svojom prisutnošću kao publika), ali i intervenirati (spriječiti ili pozvati pomoć) u sprečavanju nasilja.

U dosadašnjim istraživanjima isticane su posljedice samo kod žrtava vršnjačkog nasilja dok novija pokazuju da se i kod promatrača mogu javiti negativne posljedice uzrokovane promatranjem (u realnom i virtualnom svijetu) takvog ponašanja.

Može se i među promatračima vršnjačkog nasilja napraviti podjela ovisno o ulogama koje zastupaju (Coloroso, 2004; Bilić, 2013). Prema tome razlikujemo:

- pasivne promatrače
Imaju antisocijalnu ulogu, podržavaju nasilnike i uživaju u scenama nasilja, ali to javno ne pokazuju. Nasilništvo doživljavaju kao predstavu, a počinitelji nasilja ih smatraju kao tihu podršku i aklamatore onoga što čine. Olweus ih označava kao moguće počinitelje nasilnog djela.
- aktivne promatrače
Njihova antisocijalna uloga je jasno izražena u podržavanju nasilništva. Oni se priklanjaju počinitelju, bodreći ga ili potičući verbalno i neverbalno. Dakle, iako nisu direktno uključeni u nasilje, svojim ponašanjem mogu značajno utjecati na počinitelja. Takvim ponašanjem oni počinitelju, ali i njegovim sljedbenicima pokazuju da je njegovo ponašanje prihvatljivo, iskazuju mu divljenje te ga smatraju uzorom.
- pomoćnici ili sljedbenici
Imaju antisocijalnu ulogu, veći dio djece se svrstava na stranu napadača; iako oni ne započinju nasilništvo, imaju aktivnu ulogu jer pomažu počinitelju, on im je uzor te motivacija za nasilno djelovanje.

- branitelji žrtava

Imaju prosocijalnu ulogu jer se aktivno zalažu/pomažu žrtvi zauzimajući se za nju ili pozivajući pomoć drugih/odraslih bez obzira na moguću socijalno negativnu posljedicu (za npr. status u društvu). Ovu grupu djece karakterizira tolerancija (obično su žrtve okarakterizirane kao drugačije), empatija, samoučinkovitost (vjerovanje djeteta da sprečavanje nasilja može uspješno izvršiti), osjećaj osobne odgovornosti, moralnost, stavovi prema nasilju i sl. Njihovo ponašanje je vrlo važno u zaustavljanju nasilja u realnom svijetu, ali isto tako i u virtualnom (tzv. korisni promatrači) gdje mogu riječima neslaganja s objavom (zlonamjerna poruka, status, videoclip i sl.) dati potporu žrtvi te obeshrabriti počinitelja nasilja.

- mogući branitelji

Imaju također prosocijalnu ulogu. Iako ne vole nasilništvo i misle da bi htjeli žrtvi pomoći, ništa ne poduzimaju nego se samo zadržavaju na podržavanju ili empatiji prema žrtvi. Kao mogući razlozi pasivne reakcije možda se mogu naći u neznanju što i kako nešto uspješno poduzeti. Isto tako, boje se reakcije druge djece (ismijavanje) odnosno osvete od strane počinitelja nasilništva te nesigurnošću da bi njihovo miješanje u sukob izazvalo još veće probleme za žrtvu.

- neangažirani promatrači

To je i najbrojnija skupina djece. Oni sa sigurne fizičke ili digitalne udaljenosti indiferentno promatraju nasilništvo ili napuštaju prostor čina nasilja, ne priklanjaju se niti jednoj strani te zauzimaju stav da to nije njihov problem ili da ih se ne tiče. Pošto su promatrači, njihovo prisustvovanje, iako pasivno, kao i njihova šutnja čini ih sudionicima. Kao mogući razlozi indiferentizma, obično se navodi trivijalizacija situacije (interpretacija određene socijalne situacije), egoistični motivi (procjena moguće osobne štete uključivanjem u sukob), pluralističko neznanje (u određenim situacijama djeca osjećaju nelagodu ako nisu sigurni u svoju prosudbu te čekaju reakciju drugih), strah od socijalnog vrednovanja kao i pomicanje odgovornosti (na druge, spretnije vršnjake ili višu razinu-nastavnike).

Ovaj trend razlikovanja uloga uočava se i u smjernicama za preventivne programe. Polazi se od toga da je to najveća skupina te da se njihovo ponašanje/reakcija može najlakše promijeniti, lakše nego kod počinitelja nasilništva.

Još je gore u virtualnom svijetu, u kojem nasilju svjedoči brojnija publika. Pokazalo se da i u realnoj i u virtualnoj situaciji, nasilje traje dulje ako je prisutni tzv. promatrači

odnosno publika. Ovaj fenomen može objasniti da je nasilje djelomično motivirano dokazivanjem statusa odnosno moći u skupini.

U istraživanjima je više od polovine djece izjavilo da ne vole nasilje te da osjećaju empatiju prema zlostavljanoj djeci i da bi im priteklo u pomoć, a samo mali postotak to zbilja i učini (Rigby, 2006). Mogući razlog takvog odstupanja možda leži u nedostatku strategija kojima bi se pomoglo zlostavljanom djetetu te strahu da i oni sami ne bi doživjeli nasilje sprečavajući isto. Ipak ova je skupina djece mogući važan faktor u prekidanju nasilja.

S druge strane, kad zaštitnički faktor promatrača izostane, osjećaj boli/patnje kod žrtve se povećava. Određeni broj djece izjavio je da čak uživaju u promatranju vršnjačkog nasilja te da ne izražavaju empatiju prema zlostavljanom djetetu (Sesar, 2011).

Koliko se promatrači uključuju, aktivno sudjeluju u nasilju pokazala je studija iz Kanade (Pepler i Craig, 1995; prema Zrilić, 2006) po kojoj je čak 81% djece iz istraživanja poticalo/uključilo se u nasilje te 13% intervenirali da bi zaštitili žrtvu.

Na pitanje zašto bi tih 81% djece radije ne interveniralo, navode se slijedeći razlozi:

- pripadnost (socijalna procjena odnosa i pozicija; bolje je biti u tzv. popularnoj skupini, a ako član te skupine drugačije misli stavlja mu se izbor „mi“ ili „oni“)
- prijateljstvo s nasilnikom (djeca su manje spremna reagirati ako nasilnika smatraju prijateljem, iako se ponaša nekorektno)
- zasluge (promatrači imaju mišljenje da je žrtva to nasilje i zaslužila. Na taj način skidaju sa sebe odgovornost)
- izbjegavanje (ne žele se miješati te pokazuju ravnodušnost prema nastalom problemu)
- tumačenje štete (ako dijete procjeni da se radi o grubom napadu potražiti će pomoć odraslih ili samo intervenirati dok u procjeni da se radi o zadirkivanju ili naguravanju pomoć bi mogla izostati jer se ne radi o grubom prijestupu) (Coloroso, 2004; Bilić, 2013).

Mitovi o tome tko su žrtve vršnjačkog nasilja temelje se na tome kako žrtva izgleda odnosno na stereotipima vanjskog izgleda i ponašanja. No, ako se situacija promotri malo dublje, dijete koje se pokori napadu (pokaže osjećaj uznemirenosti, straha, ne uspije adekvatno odgovoriti na provokaciju), ono se nakon zlostavljanja mijenja i emocionalno i fizički. Na to utječu osjećaji krivnje, srama i neuspjeha nošenja i suočavanja s brutalnošću nasilnika. Život se žrtvi

dramatično mijenja jer se sve više izolira od vršnjaka, teže koncentrira (npr. na nastavno gradivo, obveze) te razvija strategije preživljavanja umjesto socijalnih vještina (Coloroso, 2004).

Kod neke djece, uslijed nagomilane patnje (akumulacija) zbog zlostavljanja, dolazi do eskalacije odnosno „uzvraćanja udarca“. Ta eskalacija se može odraziti u vidu nasilja nad sobom (samoubojstva) ili nasilja nad drugom djecom (nasilnikom ili promatračima). U anketi koja je provedena nad američkim srednjoškolicima, na pitanje koga bi prokazali kao potencijalne nasilne učenike (tj. visoko rizične za posezanje vatrenog oružja), uglavnom (70%) su navodili dječake koji su žrtve vršnjačkog nasilja, a tek 2% djevojčice (prema Coloroso, 2004).

Dugoročno gledajući, posljedice vršnjačkog nasilja osjećaju svi: žrtva, zlostavljač, ali i oni koji prisustvuju scenama nasilja. U novije vrijeme, upravo ova zadnja grupa se čini važnom znanstvenom krugu koji proučavaju pojavnost nasilja jer mogu biti mogući faktor u prevenciji vršnjačkog nasilja.

7.2. Rodne i dobne razlike u oblicima počinjenog i doživljenog vršnjačkog nasilja

Kao predmet analize kod uključenosti u vršnjačko nasilje, rodne razlike se pojavljuju u novijim istraživanjima (puno kasnije je prepoznato i opisano nasilje među djevojčicama nego nasilje kod dječaka). Olweusovo je istraživanje (1998) potvrdio tezu socijalne psihologije po kojoj su dječaci više agresivni nego djevojčice. Oni češće počine nasilje prema drugoj djeci, ali su i češće žrtve. Ovaj se rezultat više odnosi na počinjeno tjelesno nasilje.

Istraživanje koje su proveli Profaca, Puhovski i Luca Mrđen (2006), pokazalo je da su pasivne žrtve u podjednakoj mjeri dječaci i djevojčice, a provokativne su žrtve znatno češće dječaci. U nižim razredima podjednak je broj pasivnih i provokativnih žrtava, dok je u višim razredima značajno veći broj provokativnih žrtava nego pasivnih. To potvrđuje sklonost da starija djeca na nasilje reagiraju nasiljem.

Osim o razlikama u učestalosti, još jedno diferentno obilježje je u vrstama vršnjačkog nasilja kojem su češće izloženi odnosno čine dječaci, a kojeg djevojčice. U ranijim istraživanjima pažnja je bila usredotočena na dvije „glavne“ vrste: tjelesno i verbalno. Tek u novijim istraživanjima prebacuje se fokus i na one vrste koje su teže zamjetljive, ali podjednako štetne. (Marušić i Pavin Ivanec, 2008)

Iz rezultata istraživanja (Marušić i Pavin Ivanec, 2008; Sušac i sur, 2016) koja su provedena u osnovnim i srednjim školama u Hrvatskoj potvrđeno je da su dječaci u većoj mjeri uključeni u direktno nasilje poput izrugivanja, prijetnji i fizičkog nasilja, bilo kao žrtve ili kao počinitelji.

Djevojčice su u većoj mjeri uključene u indirektno (relacijsko) nasilje, poput: nazivanje pogrdnim imenom, ogovaranje, uzimanje osobnih stvari, širenje laži, ignoriranje i socijalno isključivanje, narušavanje žrtvinih odnosa s drugima i sl. Djevojčice izjavljuju da od navedenih vrsti vršnjačkog nasilja najčešće trpe, ali ga i najčešće čine. Nasilne su samo prema drugim djevojčicama dok dječaci čine nasilje i prema drugim dječacima i djevojčicama. Žrtve nasilja najviše prijavljuju nasilje od strane drugih dječaka, bilo pojedinačno bilo od grupe dječaka, a rjeđe od djevojčica, pojedinačni ili u grupi. Dječaci u dobi od 8-11 god. češće su nasilnici pojedinačno, dok iznad 11 god. češće čine nasilje u grupi (Rigby, 2006; Sesar, 2011). Iz rezultata vidljivo je da djevojčice prije traže pomoć stručnjaka ili odrasle osobe (učitelja). Djevojčice su i češće pasivne žrtve u odnosu na dječake dok je kod provokativnih žrtava obrnuti odnos (Profaca i sur., 2006).

Provedena su nacionalna istraživanja vršnjačkog nasilja kojima je bio cilj utvrditi i dobnu razliku počinjenja nasilja. Kod učenika nižih razreda osnovne škole, rezultati variraju od 11,3% žrtava nasilja i 4,1% učenika nasilnika u Finskoj do 49,8% žrtava i 49,7% nasilnika u Irskoj. U višim razredima osnovne škole manja je i varira od 4,7% žrtava u Finskoj do 27% žrtava u Engleskoj, dok broj djece koja vrše nasilje varira od 5% u Engleskoj do 14,7% u Italiji (Dake, 2003.; prema Buljan Flander i sur., 2007). U istraživanju koje je provela Elez (2003) potvrđen je pad broja žrtava s porastom dobi, ali su dobiveni rezultati koji pokazuju da porast učestalosti nasilnog ponašanja kod djevojčica raste s dobi. Tako djevojčice koje sudjeluju u nasilništvu u 5. razredu čine 3,2% dok u 8. razredu 18,2% ispitane populacije.

Suprotno gore navedenim rezultatima, Olweus (1998) je u svojoj tzv. bergenskoj studiji došao do rezultata koji su pokazali da se sklonost zlostavljanju povećava s dobi kod dječaka, dok se kod djevojčica bilježi blagi silazni trend.

U nacionalnom istraživanju (Buljan Flander i sur., 2007) koje je provedeno u 13 hrvatskih gradova na populaciji učenika od četvrtog razreda do osmoga, potvrđeno je stajalište da dječaci čine više nasilja u odnosu na djevojčice te da nasilje raste s dobi učenika (izraženiji rast zabilježen je kod dječaka u sedmom i osmom razredu) i to u obje spolne skupine. Djeca nižih razreda izjavila su da su zlostavljana od strane starijih učenika (50% je rezultat koji je dobio Olweus kroz svoja istraživanja).

Ovakvo stanje može se objasniti i različitim biološkim odnosno socijalnim čimbenicima. Naime, u toj dobi raste razina hormona (testosterona) kod dječaka što rezultira povećanom agresivnošću (povezanost je dokazana kroz rezultate bergenske studije; Olweus, 1998).

Rodne razlike u činjenju nasilja objašnjavaju se različitim učinkom socijalizacije kod dječaka i djevojčica. To je posebno vidljivo u tradicionalnim i patrijarhalnim obiteljima. Kod dječaka je

dozvoljeno (i poticano) manifestiranje negativnih emocija poput ljutnje, agresije ili konfrontacije. Naime, grubo ponašanje (igra) dječaka se u društvu doživljava prirodno te se smatra normalnim ponašanjem, dok se pokazivanje emocija smatra znakom slabosti. Kod djevojčica se agresivno ponašanje ne očekuje odnosno čak i kažnjava. Poželjno je iskazivanje emocija i nježnije ponašanje. Osim toga, dječake se češće potiče da na nasilje odgovore nasiljem dok se djevojčicama sugerira da potraže pomoć. Djevojčice tijekom socijalizacije uče pozitivnom odnosu, ne pokazivati negativne emocije ili odbacivanje, ignoriranje socijalnog odnosa (Klarin i Matešić, 2014).

Možda razlog bilježenja manjeg postotka nasilništva kod djevojčica proizlazi da one nisu spremne priznati vlastito nasilničko djelo jer se ono smatra općenito manje prihvatljivo. Činjenica koja ukazuje na ovakav zaključak proizlazi iz puno većeg broja djevojčica žrtava, tj. one koje navode da trpe nasilje drugih djevojčica, nego djevojčice koje navode da su bile nasilne prema drugima (Esleai sur., prema Marušić i Pavin Ivanec, 2008).

Pokazalo se i da je među pasivnim žrtvama tek nešto više djevojčica nego dječaka, dok je u skupini provokativnih žrtava gotovo dvije trećine dječaka naspram otprilike trećine djevojčica (Profaca i sur., 2006).

U različitim istraživanjima cyberbullyinga, rezultati su pokazali da dječaci sudjeluju u istome od 25% - 32%, a djevojčice 25% - 36% te se djevojčice više koriste mogućnošću biti anonimna kod otkrivanja povjerljivih informacija o drugima (ogovaranje, klevetanje i sl.). Ta mogućnost ih štiti od otkrivanja tko je inicijator, a s druge strane daje samopouzdanje koju inače u stvarnosti ta osoba nema (Jade Đuraković i sur., 2014).

Različiti simptomi dugotrajne izloženosti zlostavljanju različito se manifestiraju kod djevojčica i dječaka. Naime, kod djevojčica je uočena pojava simptoma anksioznosti i depresije dok kod dječaka nije. Djevojčice izjavljuju da se osjećaju usamljeno, a nastavnici ih procjenjuju kao depresivne te da imaju strah od negativne socijalne evaluacije. Čini se kako relacijsko zlostavljanje ima puno veću negativnu konotaciju za socio-emocionalni razvoj djevojčica.

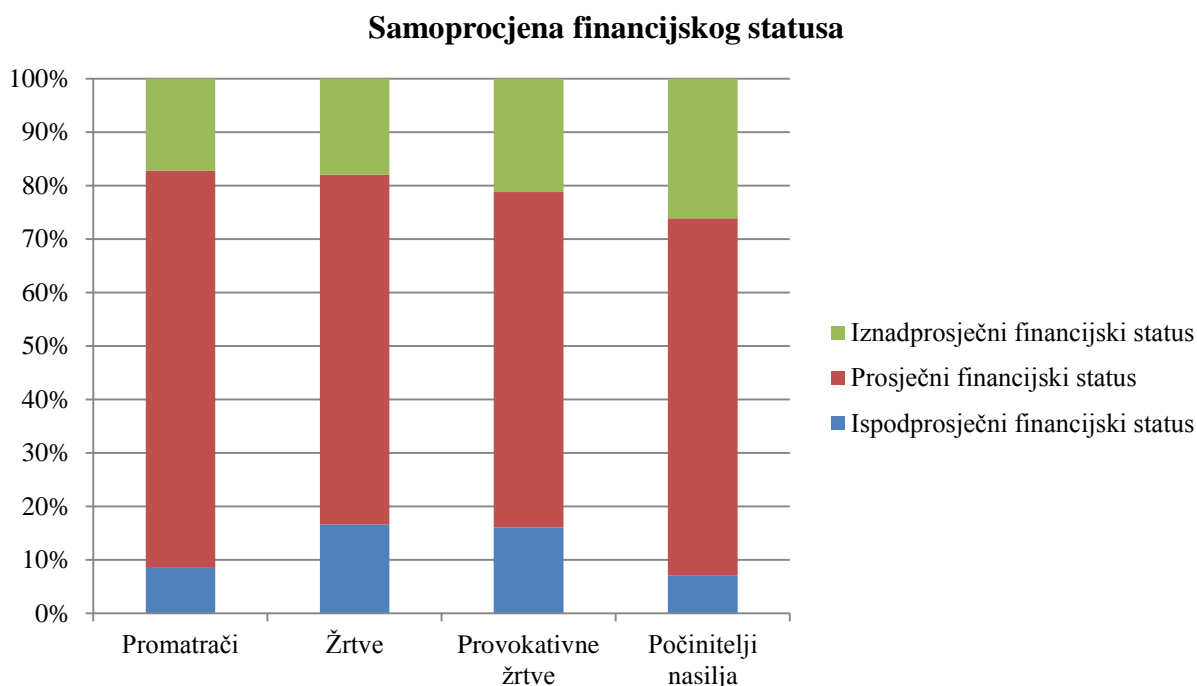
Postoje i oprečne studije koje navode da ne dolazi do rasta nasilja s dobi odnosno da se broj nasilnih akcija s godinama smanjuje jer djeca uče socijalno prihvatljive oblike ponašanja te kako socijalna okolina manje tolerira nasilje kod starije djece (prema Buljan Flander i sur., 2007).

U nekim drugim istraživanjima nije potvrđena razlika s obzirom na doživljeno ili počinjeno nasilje s obzirom na rod (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012; Velki i Vrdoljak, 2013; Klarin i Matešić, 2014). Autori upozorava na pogrešnu percepciju odnosno stvaranje rodnih stereotipa – djevojčice su sklonije socijalnoj agresivnosti, a dječaci fizičkom obliku nasilja. Podaci starijih

studija umanjuju agresivnost koju pokazuju djevojčice jer su istraživanja uglavnom propuštala zabilježiti suptilnije, manje vidljive i teže mjerljive oblike vršnjačke agresije među djevojčicama. Za opovrgavanje stereotipa može poslužiti podatak iz istraživanja koje je provela Svjetska zdravstvena organizacija 2006. god. prema kojima su najučestaliji oblici vršnjačkog nasilja: ogovaranje, vrijeđanje, nazivanje pogrdnim imenom i vikanje te onda tek slijedi udaranje i guranje, a najčešće nasilje vrše (i doživljavaju) dječaci (Unicef, 2008).

7.3. Socioekonomska obilježja djece koja sudjeluju u vršnjačkom nasilju

Rijetke su škole i sredine u kojima su učenici pripadnici istog ekonomskog statusa ili pripadnici iste kulturne i etničke grupe. To su neki od čimbenika koji mogu produbiti razlike među djecom, stvoriti predrasude i kao takvi mogu potaknuti agresivno ponašanje prema svojim vršnjacima. Povezanost socioekonomskog statusa i vršenja vršnjačkog nasilja dokazana su i u nekim domaćim studijama. U istraživanjima koje su proveli Sušac, Ajduković i Rimac (2016) rezultati su pokazali da djeca koja financijski status svoje obitelji procjenjuju kao ispodprosječnim (niža razina socioekonomskog statusa) bile su više uključene u nasilje, bilo kao provokativne žrtve bilo samo kao žrtve. Oni koji spadaju u grupu počinitelja nisu tako koherentni. Djeca iz 5. razreda svoj su ekonomski status okarakterizirali kao iznadprosječnim, dok su se počinitelji iz 7. OŠ i učenici SŠ izjasnili kao ispodprosječni materijalni status.

Slika 3. Samoprocjena financijskog statusa s obzirom na uključenost u vršnjačko nasilje (izvor: Sušac i sur, 2016)

Drugačiji rezultati dobiveni su u studiji koju je proveo Deniz (2015), po kojima učenici u višim razredima i s većim socioekonomskim statusom pokazuju veću tendenciju da budu zlostavljači. U ovom je istraživanju, koje je provedeno u Turskoj, u fokusu bilo virtualno zlostavljanje u odnosu na socioekonomski status. Zaključak je da na pojavnost ovog, relativno novog oblika zlostavljanja, itekako utječe ekonomski status odnosno mogućnost imanja tehnoloških uređaja (mobiteli, internet) preko kojih se ono vrši.

Druge studije ukazu složenost pojma socioekonomski status jer uključuje i status u društvu (doživljaj financijskog statusa). Djeca iz imućnijih obitelji češće od ostalih vrše nasilje nad drugom djecom i tako potvrđuju svoj status u društvu. Rezultati isto tako pokazuju povezanost socioekonomskog statusa s obiteljskim odgojem. Ekonomski problemi povećavaju roditeljski stres što može uzrokovati obiteljske probleme, odsutnost roditelja i sl. (Sušac i sur., 2016). Pripadnost obitelji nižim ekonomskim i socijalnim slojevima nerijetko povlači za sobom lošiji društveni ugled, češću pojavu asocijalnog ponašanja odraslih članova obitelji i lošiji utjecaj okoline u kojoj obitelj živi. Roditelji često podliježu opasnosti zanemarivanja odgojnih obveza uslijed materijalne brige te su u neprijateljskom stavu prema onima koji bolje žive (Cajner, 1993). U različitim istraživanjima u kojima su obuhvaćeni socioekonomska obilježja, rezultati su pokazali da češće u nasilju među djecom sudjeluju ona djeca koja dolaze iz obitelji u kojima su prisutni razni problemi te djeca iz niskog i visokog socioekonomskog razreda (Jaman, 2009).

Jedna starija studija utvrdila je da sam socioekonomski status može biti neutralan odnosno ne utječe sam po sebi na pojavu devijantnog ponašanja kod djece. Uz njega, na agresivno ponašanje djeteta (vršnjačko nasilje) utječu sociopatološki oblici ponašanja drugih članova obitelji, prvenstveno roditelja. Egzistencijalna situacija može dodatno otežati izvođenje roditeljskih funkcija koje su bitne za razvoj djeteta (Šućur, 1994).

7.4. Djeca s teškoćama i vršnjačko nasilje

Govoreći o nasilju mora se konstatirati da je nasilje uvijek nasilje bez obzira prema kojoj grupi bilo usmjereno. No, činjenica je da djeca s teškoćama u razvoju imaju veći rizik izloženosti vršnjačkom nasilju od ostale djece. Stereotipi i predrasude su glavni pokretači nasilja nad djecom s teškoćama u razvoju. Posebno verbalni oblici nasilja nad njima su izraženiji, kao izrugivanje, ali i drugi oblici kao socijalna isključenost, materijalno iskorištavanje, fizičko zlostavljanje pa čak i spolno ne nedostaju (Poredoš Lavor i Radišić, 2011).

Vršnjačko nasilje i djeca s teškoćama u razvoju se u međunarodnim znanstvenim krugovima sve više ističe kao problem i sve više za njega raste istraživački interes. Istraživanja su pokazala da su djeca s teškoćama u razvoju znatno više izložena vršnjačkom nasilju nego njihovi vršnjaci bez teškoća. Oblik zlostavljanja i učestalost variraju u odnosu na vrstu teškoća koju dijete ima. Više su izložena djeca s „vidljivim“ teškoćama (npr. ADHD, cerebralna paraliza) nego ona djeca čije se teškoće ne zamjećuju odmah (npr. teškoće u učenju). Istraživanje koje su provele Velki i Dudaš (2016) pokazalo je da više agresivnosti pokazuju djeca koja sama procjenjuju da imaju simptome i ona koja su suspektna na ADHD od kontrolne skupine i to u svim oblicima (verbalno, tjelesno, elektroničko), ali isto tako i da su u većem postotku žrtve. Ti rezultati podudaraju se s ranijim rezultatima koji su pokazali da djeca s ADHD-om imaju veći rizik da postanu i nasilnici i žrtve vršnjačkog nasilja.

U Hrvatskoj je ovaj aspekt u istraživanjima još uvijek nedovoljno obuhvaćen. Istraživanje koje su provele Žic Ralić i Šifner (2014) obuhvatilo je problematiku vršnjačkog nasilja i djece s ADHD-om. Ističu podatke koji pokazuju da je na međunarodnoj razini čak 50%-80% djece s ovim poremećajem neprihvaćeno od strane svojih vršnjaka i to ponajviše zbog svojeg neprimjerenog ponašanja. Kao najiritantniji oblik kojeg vršnjaci ističu su: nedosljednost, nemir, neslijedenje pravila u aktivnostima odnosno svi oni postupci kojima ometaju druge učenike. Češće od drugih pokazuju agresivno ponašanje te manjak empatije i lošu interpretaciju socijalnih znakova (Velki i Romsteine, 2016; Kudek Mirošević i Opić, 2010). To rezultira time da su djeca s ADHD-om 3 puta češće aktivni nasilnici i 10 puta češće žrtve vršnjačkog nasilja nego ostatak kontrolne skupine. Velika je vjerojatnost da će vršnjaci odbaciti djecu koja su stigmatizirana kao hiperaktivna te da će ih to pratiti i kada se smanji negativno ponašanje (Žic Ralić, Šifner, 2014). Do zanimljivih rezultata došli su Kudek Mirošević i Opić (2010) koji su potvrdili svoju hipotezu da određena rizična ponašanja svojstvena djeci s ADHD-om nisu karakteristična samo za njih nego ih nalaze i kod drugih učenika. Razlika je samo u učestalosti pojavljivanja odnosno kod djece s ADHD-om se češće pojavljuju.

Kod djece koja imaju intelektualnih poteškoća, vrlo je čest slučaj neadekvatnog ponašanja, pojave ljutnje, napadaja bijesa, ljutnje i agresivnosti. Takvo ponašanje često ima za posljedicu nepovoljne socijalne odnose što može dovesti do depresije, ali i autoagresivnosti i destruktivnosti (Poredoš Lavor i Radišić, 2011).

7.5. Povezanost emocionalne inteligencije i vršnjačkog nasilja

Područje djelovanja emocija posebno je važno kod bavljenja s djecom počiniteljima vršnjačkog nasilja. Genetski i drugi činitelji stvaraju emocionalne sklonosti koje pridonose dispozicijama za određene vrste poremećaja, a životni događaji i teškoće mogu djelovati kao stresori koji mogu pokrenuti nastanak poremećaja i koji taj poremećaj održavaju (Oatley i Jenkins, 2007).

Emocionalne reakcije se ne pojavljuju jednostavno kao rezultat biološkog rasporeda već je njihov razvoj velikim dijelom pod utjecajem socijalne okoline te temperamenta koji uključuje dječju emocionalnu ekspresivnost i spremnost na odgovore kao posljedicu podražaja.

Ljubešić (2005) navodi da, kako djeca postaju svjesnija sebe i vlastitih osjećaja, trebaju pomoć odraslih u otkrivanju kako se osjećaju drugi ljudi. Emocionalni odgoj započinju roditelji dobrim odnošenjem međusobno i prema djeci. Oni pomažu djeci prepoznati emocije, cijeniti svoje osjećaje i početi ih povezivati s društvenim situacijama (Krulić i Velki, 2014). Odrastanjem, djeca se sve više razlikuju s obzirom na razinu i sposobnosti razumijevanja, izražavanja i reguliranja svojeg emocionalnog života. Kako će neko dijete reagirati u određenoj situaciji ovisi o njegovu doživljaju te situacije, nasljednim karakteristikama temperamenta te postupcima i ponašanjima neposrednih modela iz djetetove okoline (Brajša Žganec i Slunjski, 2007). Djeca koja su razvila dobru privrženost s roditeljima, imaju bolju emocionalnu izražajnost, bolje razumijevanje emocija i bolju regulaciju emocija od djece koja nisu razvila privrženost (Delale, 2000).

Razvojne studije pokazuju da djeca brzo napreduju u razumijevanju različitih aspekata emocija tijekom predškolskog i ranog školskog razdoblja, a osim empatične i podržavajuće obiteljske okoline i različiti programi mogu unaprijediti dječje razumijevanje tuđih emocija, te ih učiniti socijalno kompetentnijima (Ljubešić, 2005). Suvremena istraživanja ukazuju na povezanost socijalizacije emocija, odnosno emocionalnoga razvoja, s ostalim razvojnim domenama u djeteta. Ljubešić (2005) ističe kako se pružanjem ranog iskustva koje odgovara djetetovoj prirodi potiče zdravi socio-emocionalni razvoj, preveniraju teškoće učenja i ponašanja te dijete osposobljava za puni razvoj vlastitih potencijala.

Roditelji mogu poučavanjem pokušati utjecati ili poboljšati emocionalno ponašanje djece (na primjer, davanjem uputa ili uvježbavanjem djece glede primjerenih načina izražavanja emocija) kako bi pomogli djetetu razviti društveno primjerene emocionalne kompetencije.

U istraživanjima Hooven, Gottman i Katz (1995) utvrdilo se da su djeca onih roditelja koji su bili svjesni osjećaja tuge i ljutnje kod sebe samih i koji su podučavali djecu o značenju takvih emocija i načinu na koji se s njima valja nositi u dobi od osam godina pokazivala manje znakova

stresa i manje negativnih emocija u igri sa svojim prijateljima, postizala bolji uspjeh u školi i imala manje problema ponašanja (prema Oatley i Jenkins, 2007).

U analizi pozitivnih vršnjačkih reakcija, djeca s problemima u ponašanju bila su nepreciznija od druge djece u čitanju izraza vlastitog lica, što bi značilo da djeca s problemima u ponašanju imaju slabije razvijenu svijest o vlastitim emocionalnim iskustvima od djece bez tih problema. Ta istraživanja ukazuju da su djeca s problemima u ponašanju sklonija regulirati emocije agresivnim strategijama u kojima daju oduška svom bijesu. Oni se oslanjaju na takve strategije češće od druge djece jer slabije poznaju vlastita i tuđa emocionalna iskustva (Oatley i Jenkins, 2007.). Istraživanje koje su provele Krulić i Velki (2014) imalo je za cilj provjeriti povezanost nasilnog ponašanja i emocionalne inteligencije kod djece osnovnoškolskog uzrasta. Rezultati koje su dobili upućuju na to da djeca koja imaju razvijeniju emocionalnu inteligenciju pokazuju negativnu povezanost s vršnjačkim nasiljem odnosno, oni sa slabijom kontrolom emocionalnih reakcija, imaju slabiju emocionalnu inteligenciju.

Rad Arsenija i sur. (2004., prema Lebedina Manzoni, 2007) svjedoči o snažnoj povezanosti očekivanja pri procesiranju socijalnih informacija i emocionalnih sposobnosti te potvrđuje da faktori povezani sa emocijama mogu velikim dijelom doprinijeti problemima ponašanja adolescenata. Istraživanja provedena s djecom i mladima s poremećajima u ponašanju naglašavaju negativističku emocionalnost koja je uz slabu mogućnost kontrole izdvojena kao primarni faktor antisocijalnog ponašanja (Watson i Clark, 1984; prema Lebedina Manzoni, 2007). Negativna emocionalnost uključuje procjenu sebe kao nervozne osobe, ranjive, stalno zabrinute, napete, sumnjičave, bijesne, u neprijateljskom okruženju, uz traženje osвете za doživljaj nevažavanja. Postoji pretpostavka da djeca koja izražavaju psihopatološke probleme pokazuju emocije koje nisu adekvatno regulirane – mnogo su intenzivnije, dulje traju, interferiraju sa svakodnevnim životom (Lebedina Manzoni, 2007). Poremećaji koji su posljedica nepovoljnih emocionalnih uvjeta dovode do gubitka sposobnosti socijaliziranog realiziranja pojedinačnih potreba te njihove realizacije putem izbjegavanja obveza i kršenjem normi društva. Izostanak sposobnosti za konstruktivnu aktivnost dovodi do doživljaja nezadovoljstva koje otežava pa i onemogućuje socijalizaciju te može doći do pojave „kompenzirajućeg zadovoljenja“ u obliku asocijalnog i antisocijalnog ponašanja (Lebedina Manzoni, 2007).

Iako univerzalne, emocije su u načinu izražavanja i odgojnim postupcima socio-kulturno određene i svako bi društvo o tome trebalo željeti znati više, ponajprije stoga da oblikuje preventivu, a ne da iskazuje interes samo u odnosu na incidenciju poremećaja, pojavu nasilja ili zlostavljanja (Ljubešić, 2005).

Od rijetkih istraživanja provedenih kod nas, prema onom Buljubašić-Kuzmanović povedenom 2008. godine, upitnik emocionalne pismenosti u prosjeku je uspješno riješilo 61% učenika od 3. do 8. razreda, a neuspješno 39% učenika, iz čega se može zaključiti da kvaliteta emocionalne pismenosti ispitanih učenika ne zadovoljava. Kvalitativna analiza, u istom istraživanju, je pokazala da od 25% do 70% učenika, ovisno o tegobnim okolnostima i uzrastu, izabire štetne strategije sučeljavanja koje se očituju kao bespomoćnost ili pogrešni stavovi i uvjerenja. Polovina ispitanih učenika teško izlazi na kraj s ljutnjom, nasilništvom, osjećajem krivnje i prihvaćanjem različitosti, a čak dvije trećine učenika pokazuje nerazumijevanje pojma pravde i pravednosti, odnosno istinitosti i poštenja. Sve nam to govori o potrebi širenja programa emocionalnog opismenjavanja učenika posredstvom kojih bi djeca učila o osjećajima i o tome kako njima upravljati. Učenici koji su u ranijoj dobi prošli programe emocionalne pismenosti pokazuju da ih manje muče pritisci vršnjaka, lakše ispunjavaju pojačane obrazovne zahtjeve u višim razredima i uspješnije odolijevaju iskušenjima pušenja, alkohola i bilo koje druge vrste ovisnosti (Buljubašić-Kuzmanović, 2008). Iskorjenjivanje nasilja i nepoželjnog ponašanja nije moguće bez emocionalnog znanja i razvoja emocionalne pismenosti. Greenberg i sur. (1995; prema Lebedina Manzoni, 2007) zaključuju kako deficiti u emocionalnim znanjima i vještinama mogu biti okidač za neprimjerene emocije i ekspresiju ponašanja kao odgovore na znakove iz okoline.

Brajša-Žganec i Slunjski (2007) su također kod nas provele istraživanje o povezanosti razumijevanja emocija (na temelju prepoznavanja emocionalnih izraza lica na fotografijama te opisivanja situacije u kojoj se dijete osjećalo kao dijete na slici) s odgojiteljskom procjenom prosocijalnoga ponašanja djece u vrtićkom okruženju. Istaknule su da je poticanje prepoznavanja i razumijevanja emocija kod djece korisno za poticanje dječje socijalne i emocionalne kompetencije, kao i prosocijalnoga ponašanja.

I primjeri iz prakse i istraživanja pokazuju istu pravilnost: kad se u školama provode aktivnosti usmjerene na emocionalne i socijalne potrebe učenika, djeca postaju više angažirana u učenju, pokazuju manje problematičnih ponašanja te se poboljšava njihovo školsko postignuće (Elias i Zins, 2006; prema Munjas Samarin i Takšić 2009). Programi emocionalne kompetencije imaju za cilj učiniti djecu otpornijom na razne psihopatološke probleme poput depresivnosti, delinkvencije, nasilja, zlouporabe droge itd.

Čini se da koncept emocionalne inteligencije, praktična primjena saznanja i načina na koje ju možemo poboljšati, može doprinijeti razvijanju otpornosti. Pri tom ona predstavlja potencijalno značajan medijator, tj. posredujući čimbenik na navedenim područjima, pa je tako, primjerice, u području individualnih psiholoških i bioloških karakteristika nedvojbeno da će emocionalna

inteligencija olakšati stvaranje osjećaja kompetentnosti i osjećaja samopoštovanja pojedinca (Delale, 2000). Sposobnost prepoznavanja i razumijevanja emocionalnih stanja drugih pomaže pojedincima razumjeti različite socijalne situacije i omogućuje im da se prilagođeno ponašaju u skladu s određenom socijalnom situacijom. Bez obzira na to zašto se neko dijete ponaša prosocijalnije, a neko manje, da bi dijete učinilo nešto za drugo dijete, važno je da prepozna emocionalno raspoloženje u kojem se to dijete nalazi (Brajša Žganec i Slunjski, 2007).

7.6. Obiteljsko/roditeljsko ponašanje kao prediktor vršnjačkog nasilja

Obitelj i sve ono što se u njoj događa dugo se vremena smatrala privatnim područjem članova obitelji. U novije vrijeme počela se buditi svijest javnosti da nasilje koje se događa u krugu obitelji (i nasilne metode odgoja kao tjelesno kažnjavanje) nije stvar pojedinca nego cijele zajednice. Longitudinalna istraživanja pokazuju da je važan faktor u predviđanju različitih oblika rizičnog ponašanja upravo obitelj i odnosi koji vladaju u njoj.

Znači, nisu toliko važne strukturalne obiteljske varijable, kao npr. bračno stanje roditelja, koje po nekim istraživanjima (prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2015) i nema izravan utjecaj na pojavu vršnjačkog nasilja, nego roditeljski i odgojni postupci i obiteljsko funkcioniranje.

Obitelj je i zaštitni i rizični čimbenik u razvoju djeteta. Roditeljsko ponašanje i obiteljski odnosi mogu utjecati na 30%-40% varijance agresivnog i antisocijalnog ponašanja djece (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012). Nedostajanje privrženosti s roditeljima prediktivno je za činjenje ili doživljavanje vršnjačkog nasilja (Klarin i Matešić, 2014).

Upravo i žrtve i počinitelji vršnjačkog nasilja imaju negativnu percepciju svojih obitelji. Navode lošu komunikaciju između članova obitelji, slabiju sposobnost rješavanja obiteljskih problema, lošiju raspodjelu obiteljskih poslova te njihovo ne izvršavanje (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012).

U istraživanju koje su provele Velki i Kuterovac Jagodić (2015) došlo se do rezultata da značajnu ulogu na pojavu vršnjačkog nasilja (tjelesno i verbalno nasilničko ponašanje) mogu imati situacije narušenih obiteljskih odnosa, loših odgojnih postupaka, ekonomske obiteljske situacije i sl. U obitelji u kojoj dijete ne živi s oba roditelja (misli se prvenstveno na rastavljene roditelje), dijete češće odrasta bez adekvatnog roditeljskog nadzora jer je roditelj preopterećen i roditeljskom ulogom i svojim poslom. Često se susreće s negativnom emocionalnom klimom, frustracijama oko zadovoljavanja financijskih potreba te nejasno definiranim roditeljskim ulogama što djeluje prilično konfuzno na dijete.

Intenzivno kažnjavanje i restriktivne odgojne metode u ranom djetinjstvu pokazale su da povećavaju rizik nasilnog ponašanja. Djeca koja su u ranoj dobi bila kažnjavana u kasnijoj dobi manifestiraju agresiju prema svojim vršnjacima. Pokazalo se da su proaktivne žrtve skupina koja najviše ističe iskustvo obiteljskog nasilje, zatim slijede žrtve pa nasilnici. Žrtve i počinitelji vršnjačkog nasilja, što se tiče nasilja od strane obitelji, najviše se razlikuju kod doživljenog psihičkog zlostavljanja (Sušac i sur., 2016). Do sličnog rezultata došli su Klarin i Matešić (2014) potvrdivši veću korelaciju između doživljenog vršnjačkog nasilja i roditeljskog ponašanja u odnosu na počinjeno. Važan faktor pojave vršnjačkog nasilja je ponašanje roditelja koje ne dopušta autonomiju u djetetovom razvoju što ima za posljedicu nerazvijanje vještine asertivnosti te tako postaju mete nasilnika. To su roditelji koji su skloni psihološkoj kontroli svoje djece. Posebno je to vidljivo kod djevojčica koje trpe emocionalno zlostavljanje jer nisu uspjele naučiti kako se suprotstaviti zlostavljanju u svojoj obitelji (Velki, 2012).

Rezultati istraživanja Rajhvajn Bulat i Ajduković (2012) ukazuju na to da djeca koja su u svojim obiteljima doživjela psihičko zlostavljanje imaju veći postotak kasnije uključenosti u vršnjačko nasilje. Vjerojatnost je da ta djeca ne uspiju izgraditi pozitivnu sliku o sebi što rezultira niskim samopoštovanjem, depresijom, emocionalnom nestabilnošću i sl. Nadalje, kako ne mogu usvojiti adekvatne socijalne vještine, pa i one za rješavanje sukoba, kod istih se javlja nedisciplina i neposlušnost, agresija, nedostatna kontrola impulsa i sl., a svoje ciljeve će radije ostvariti napadom na vršnjake nego suradničkim odnosom.

U sličnim istraživanjima (Karin i Matešić, 2014; Sušac i sur, 2016) dokazana je povezanost roditeljskog ponašanja s razinom doživljenog ili počinjenog nasilja. Žrtve vršnjačkog nasilja često su mladi koji su manje prihvaćeni od svojih očeva, majke doživljavaju kontrolirajućima, bez pozitivnih emocija, brige.

I djeca koja se nasilno ponašaju, ali i djeca koja trpe nasilje izjavljuju da imaju autoritarne roditelje. Takvi roditelji postavljaju visoke ciljeve i očekuju poslušnost svoje djece, zahtjevni su i ne odgovaraju na potrebe svojega djeteta. Nisu prilagodljivi novim situacijama, a kontrola i vrednovanje djetetovog ponašanja usklađuju s unaprijed danim modelom, obično apsolutnim. To kod djece stvara frustraciju budući da zadovoljenje svojih potreba nailazi na roditeljsku kaznu (Szentmartoni, 1991).

Istraživanje koje je provela Pećnik (prema Vidović, 2008) pokazalo je da je 93% studenata doživjelo barem jednom neki vid tjelesnog kažnjavanja te da su se emocionalne posljedice očitovale kroz: strah, krivnju, nesigurnost, poniženje, odbacivanje i sl. Nadalje, tjelesno kažnjavanje kao odgojni oblik može prerasti i u zlostavljanje, ali i u obrazac ponašanja u rješavanju konfliktnih situacija koje dijete usvaja od svojih roditelja.

Istraživanja su pokazala da zanemarivanje djeteta, kao i zlostavljanje, mogu imati negativne posljedice po dijete. Zanemarivano dijete nema mogućnosti identifikacije, koje djeca imaju u odnosima s roditeljima, te se osjeća napušteno. Kao reakcija može uslijediti traženje pažnje na neadekvatan način – mogu postati žrtve ili se identificirati s rizičnim skupinama djece. Djeca iz zanemarujućih obitelji druga su po redu skupina u iskazivanju agresivnog ponašanja (psihičkog i fizičkog), poslije skupine djece koja dolaze iz zlostavljanih obitelji (Velki, 2012).

S druge strane, popustljivo, pretjerano tolerantno i liberalno te nedosljedno ponašanje roditelja može isto tako biti povezano s pojavom agresivnosti kod djece. Kod ovih oblika odgoja, roditelji popuštaju zahtjevima svojoj djeci, izbjegavaju kazne, a norme su često formirane prema raspoloženju roditelja. To dovodi do nedostatka orijentacijskih točaka u ponašanju što rezultira osjećajem izgubljenosti, nesigurnosti te povećanom agresijom (Szentmartoni, 1991).

I previše zaštitničko ponašanje roditelja, izbjegavanje konfliktnih situacija i neuspijevanje roditelja u prenošenja vještina rješavanja problema/sukoba mogu dodatno povećati rizik da dijete postane žrtvom vršnjačkog nasilja. Djeca koja su žrtve nasilja ističu prezaštićenost od strane majke, ali i odbijanje, njezinu sarkastičnost i kritičnost. Provokativne žrtve opisuju svoje roditelje kao previše zaštitnički nastrojenima, ali i zanemarujuće te ponekad nasilne (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012).

Djeca koja svoje roditelje opisu kao podržavajućima, usmjerenim i ne kontrolirajućima, rjeđe sudjeluju u nasilju, uspješnije se adaptiraju i ponašaju socijalno prilagođeno. Kao zaštitni čimbenik za pojavu vršnjačkog nasilja svakako je otvorena komunikacija s djetetom u kojoj se djeci otvoreno govori o različitim utjecajima i posljedicama rizičnog ponašanja. Nažalost, postoje brojne obitelji u kojima nedostaje ovakve komunikacije, a kao razlozi mogu biti stres uzrokovan poslovnim obvezama, odbijanje djeteta, bračni problemi i sl. Takvi roditelji na neprikladan način kažnjavaju svoje dijete zbog neadekvatnog ponašanja, a zbog neprimjerene kazne dijete uči negativni način rješavanja problema (Velki, 2012).

U pojedinim istraživanjima došlo se do podatka da određeni postotak djece, koja su doživjela obiteljsko nasilje ne sudjeluju u vršnjačkom (Sušac i sur., 2016). Autori navode da bi bilo potrebno istražiti koji to zaštitni faktori povećavaju takvu samokontrolu te što utječe na to da se, djeca koja doživljavaju obiteljsko nasilje, svrstavaju u različite uloge – žrtva ili počinitelj.

7.7. Nasilje među djecom smještenom u domovima

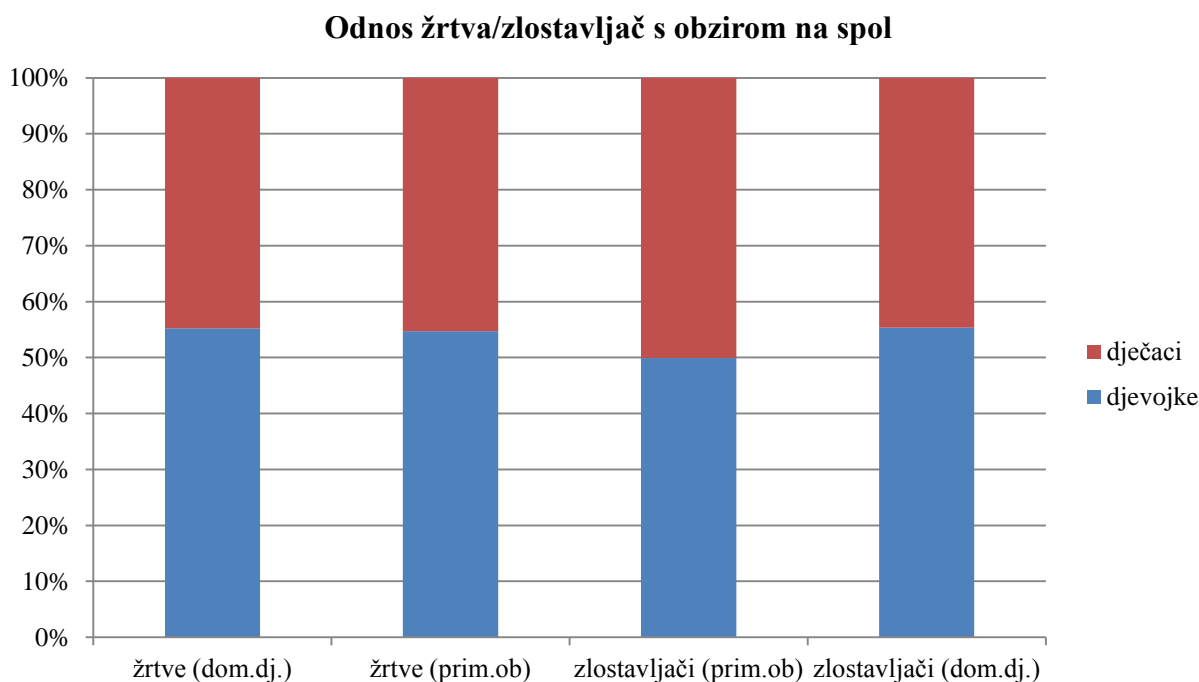
Vršnjačko nasilje je u većini istraživanja percipiran kao problem koji se javlja u i oko škole/dječjeg vrtića, a u novije vrijeme, zbog pojave cyberbullyinga, prostor zlostavljanja se proširio i na internet. Ostali institucionalni oblici koji skrbe za djecu, kao što su domovi za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi ili odgojni domovi nisu toliko bili u fokusu istraživanja (Sekol i Farrington, 2009; Vejmelka i Rajter, 2013).

Za razliku od djece koja dolaze iz svojih primarnih obitelji, pa čak i od djece koja su udomljena, djeca smještena u domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi su u većem psihosocijalnom riziku za činjenje nasilja. Sama priroda takvih institucija povećava rizik za nasilno ponašanje i to zbog nedostatka privatnosti, frustracija, nekontrolirane zlouporabe moći i sl., ali i prijašnja iskustva (zbog kojih su smještena u takve institucije) mogu biti poticaj takvom ponašanju (Ajduković i sur., 2008).

U odnosu na djecu u primarnim obiteljima ili u udomiteljskim obiteljima, djeca u domovima imaju veću stopu pojave depresije, lošiju sliku o sebi, slabije socijalne vještine, time i manjak prijatelja svoje dobi, a nije ni izuzetak nedovoljno pružene pažnje i potpore te razumijevanje odraslih. Problemi u ponašanju i doživljavanju povezani su sa svakodnevnim doživljavanjem stresa u dječjim domovima, doživljenom slabijom socijalnom podrškom i školskim neuspjehom (Ajduković i sur., 2008; Jaman, 2009). Djeca koja borave u domovima, a izjavila su da su zlostavljana imaju manje interakcija, izražavaju manje afekata nego njihovi nezlostavljani (iz primarne obitelji) vršnjaci, a ovi potonji su izrazili da imaju veću i širu socijalnu podršku. Djeca iz domova za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi izražavaju da imaju manju socijalnu podršku, pa čak i manju od djece koja su isto izdvojena iz svojih primarnih obitelji i smještena u udomiteljske obitelji (Sladović Franz i Mujkanović, 2003). U drugom istraživanju dobiveni podatci upućuju da su pružatelji socijalne podrške upravo prijatelji iz doma (Kregar, 2004) te da se u tim odnosima istovremeno javljaju i prosocijalna i agresivna ponašanja (Ajduković i sur., 2008).

Među prvim istraživanjima ove problematike kod nas odnosno vršnjačkog zlostavljanja u domovima i ustanovama za odgoj i odgojnim zavodima proveli su Sekol i Farrington (2009). Rezultati su pokazali da je kod djece i mladih iz domova za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi doživljeno nasilje 2-3 puta mjesečno ili češće prisutno kod čak 66,8% odnosno nekoliko puta tjedno kod 46,2% ispitanika. S druge strane, nasilje 2-3 puta mjesečno ili češće čine 46% tj. nekoliko puta tjedno 26,8% djece. U istom istraživanju dobiveni su rezultati pokazali kako je više djevojaka bilo i žrtve i zlostavljačice u odnosu na dječake iz domova za djecu bez

odgovarajuće roditeljske skrbi, ali i u odnosu vršnjake iz primarnih obitelji (Sekol i Farrington, 2009).

Slika 4. Prikaz odnosa žrtva/zlostavljač 2-3 puta mjesečno ili češće kod djevojaka i dječaka iz doma i iz primarnih obitelji (izvor: Sekol i Farrington, 2009)

U istraživanju koje je provedeno u domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi na području Dalmacije, utvrđeno je da 66% djece sudjeluje u vršnjačkom nasilju bilo kao nasilnici (4%), bilo kao žrtve (18%) ili provokativne žrtve (44%). Najzastupljeniji oblik zlostavljanja bilo je verbalno (56%), psihičko (46%), fizičko (38%) te seksualno (30%). Podjednako su u svim oblicima sudjelovali i dječaci i djevojčice (Jaman, 2009). U istraživanju koje su provele Ajduković, Rajhvajn Bulat i Sladović Franz (2008) došlo se do podatka da je seksualno uznemiravanje prisutno među vršnjacima, ali da kod heteroseksualnih veza takav oblik ne smatraju uznemiravanjem. Najopasniji oblik nasilja ispitanici navode fizičko nasilje, ali isto tako i materijalno odnosno krađu. U percepciji samih ispitanika o pojavnosti agresivnog ponašanja, zamijećen je porast kod starijih dječaka/mladića (negativno percipiraju verbalno nasilje koje je prisutnije kod djevojaka) te kod mlađih djevojčica (negativno ocjenjuju agresivno ponašanje dječaka, koji kad postanu zreliji rjeđe koriste fizičku agresiju). Isto tako zamijećeno je da djeca koja percipiraju veću razinu agresivnog ponašanja u domu dobivaju manje socijalne podrške te

doživljavaju veći svakodnevni stres. Kako se ova grupa isto tako socijalno neprihvatljivo ponaša, može ih se svrstati u provokativne žrtve.

Komparirajući ove podatke s podacima o nasilju u školi (27%-33%) može se zaključiti da je ovaj problem jače izraženiji u domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi.

7.8. Školska klima i utjecaj na pojavu vršnjačkog nasilja

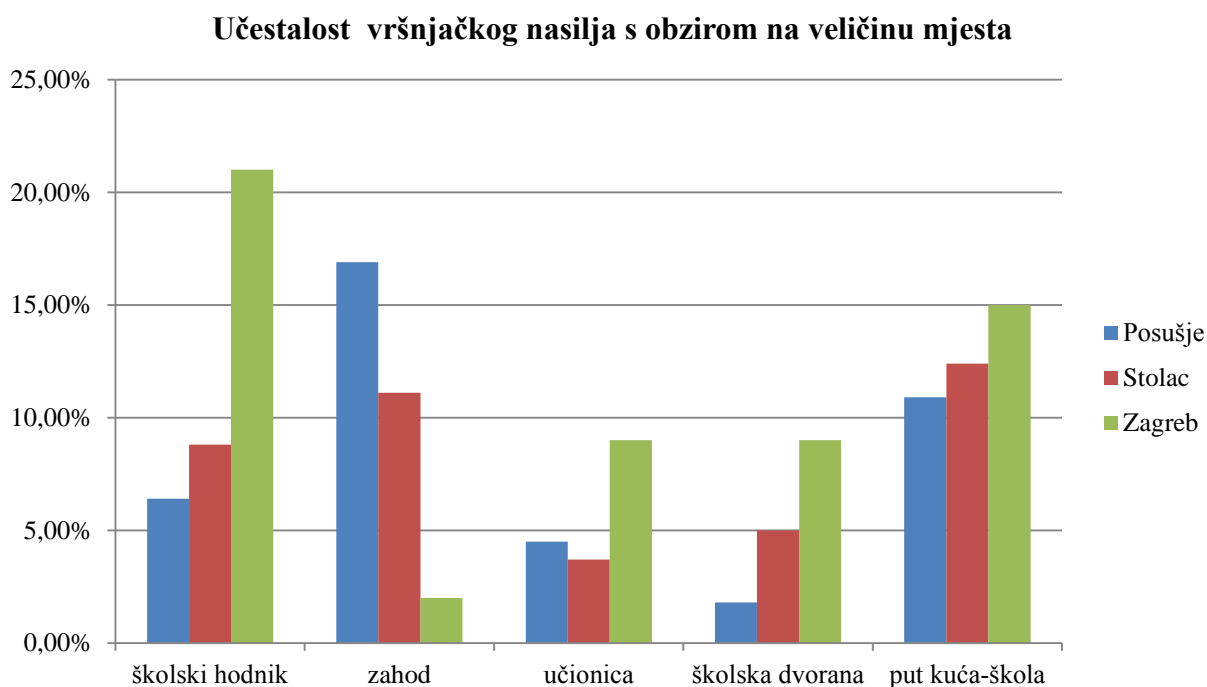
Kao odgojno-obrazovna institucija, škola nastavlja obiteljsku ulogu – funkciju formiranja djeteta. Znači, škola nastoji osigurati djeci sigurnu i poticajnu okolinu za razvoj, učenje, boravljenje, posebice ako se uzme u obzir da i do 7 sati djeca tamo provode. Kao što je utvrđena različitost kod obitelji po pitanju stavova, vrijednosti i metodama odgoja, isto je i sa školama. Dok većina djece voli ići u školu, što zbog druženja s vršnjacima, što zbog učenja i stjecanja novih znanja i vještina, kod određenog broja djece (40,9% ispitanih djece je izjavio da osjeća često ili vrlo često neki oblik straha u školi, Brajša-Žganec i sur., 2009) odlazak u školu predstavlja stanoviti stres pa pokušavaju na bilo koji način izbjeći istu. Važno je razumjeti mehanizme koji dovode to toga, bilo da je riječ o odnosima s vršnjacima ili nastavnicima/učiteljima i njihovim metodama poučavanja i ispitivanja. Kao posljedice tog straha, istraživanja pokazuju povezanost sa slabijim učenjem i uspjehom (učenici su usredotočeni na problem, a ne na nastavu), izbjivanjem iz škole (nemogućnost rješavanja problema što rezultira izbjegavanjem nastave), ali i somatskim tegobama kao posljedicom pojačane anksioznosti i sl. (Brajša-Žganec i sur., 2009).

Osim straha koji je povezan s obrazovnim procesom, drugi izvor neugodnog osjećaja boravka u školi obično je povezan s negativnim učeničkim odnosima – izloženost učenika nasilju njihovih vršnjaka. Prema rezultatima ispada da je 14,6% ispitanih djece izjavilo da su jednom tjedno do svakodnevno bili izloženi nekom obliku vršnjačkog nasilja te da je veća prisutnost straha izražena kod djevojčica nego dječaka (Brajša-Žganec i sur., 2009; ili prema drugom istraživanju u kojem je čak 37,3% izjavilo da je često bilo izloženo nasilju, prema Zloković, 2004).

Kroz niz istraživanja utvrđeno je da se nasilje među vršnjacima najčešće događa u i oko škole, preciznije: u učionici dok su učitelji odsutni, ali i u njihovom prisustvu, zahodu, sportskoj dvorani ili svlačionici, školskom dvorištu, prostorima koji nisu pod nadzorom učitelja i sl., te ga pojedini autori nazivaju školsko nasilje (Popadić, 2009). Kao najučestalija mjesta u školi na kojima se događaju vršnjačko nasilje, ispitanici navode da su to hodnici (21%), na igralištu ili sportskom terenu (9%), učionici (9%), blagovaonici (5%), zahodu (2%), ali i na drugim mjestima (13%) pa

čak i u prisutnosti učitelja (Horvat, 2012). Veća je stopa nasilja među vršnjacima zabilježena je u školama iz urbanih (gradskih) sredina nego što je to u ruralnim sredinama (Đuranović i Opić, 2013).

No, promotri li se ovaj fenomen u malo širem kontekstu može se zamijetiti da se vršnjačko nasilje događa i na putu od kuće do škole i obrnuto (15% ispitanika je navelo ovo „mjesto“ doživljenog vršnjačkog nasilja; prema Horvat, 2012), a u novije vrijeme, zahvaljujući napretku tehnologije koja nas prati u stopu, i kod kuće ili bolje reći na svakom koraku (elektroničko nasilje). Znači, ne može se govoriti o školi kao isključivom mjestu događanja vršnjačkog nasilja, ali svakako može kao faktor nastanka odnosno prevencije istoga.

Slika 5. Prikaz učestalosti vršnjačkog nasilja u odnosu na mjesto nastanka u školi u mjestima različite veličine (izvor: Černi Obrdalj i sur., 2010; Horvat, 2012)

Pojava nasilja u školama ne ovisi samo o djeci (i obitelji iz koje dolaze) nego i o djelatnicima škole, organizacijskim obilježjima tepsihosocijalnim odnosima u školi – školskoj klimi. Ona se prije svega odnosi na unutarnja obilježja po kojima se škole razlikuju međusobno te utječe na ponašanje svih njezinih članova, na međuljudske odnose. Postupci osiguravanja adekvatne školske klime predstavljaju aktivnosti koje mogu utjecati na sprečavanje školskog nasilja; to su oni postupci koji osiguravaju adekvatan razvoj kognitivnih i socijalnih vještina uz pomoć kojih djeca neće koristiti silu za ostvarivanje svojih ciljeva (Puzić, Baranović i Doolan, 2011).

Uz međuljudske odnose, važna su i školska pravila koja doprinose tome. Pravovremeno i konsenzualno definiranje i pridržavanje tih pravila, uz jasno definiranje posljedica, potiče osjećaj pouzdanosti i sigurnosti u školi (28,2% ispitanih učenika je izjavilo da se osjeća sigurno u školi; prema: Unicef, 2011). Uz to, podržavalački i pozitivni odnosi između učitelja/nastavnika i učenika smanjuju otuđenost učenika te povećavaju subjektivni osjećaj učenika kod vrjednovanja uloge škole i njihove privrženosti školi. Takav odnos potiče i pozitivan odnos među učenicima (Vlah i Perger, 2014). Broj prijatelja, školski status i školska klima su se pokazali kao bitan prediktor vršnjačkog nasilja (Velki i Vrdoljak, 2013). Uz to, niz autora (npr. Olweus, 1998; Buljan Flander, 2010) ističu važnost uloge škole u prevenciji svih rizika koji utječu na zdravo odrastanje djeteta.

Kao negativan faktor u okviru školske klime kojeg učenici izdvajaju je ignoriranje ili izostanak reagiranja na nasilje od strane nastavnika odnosno djelatnika škole (čak 31% ispitanih učenika je izjavilo da učitelji nisu nikada reagirali na nasilje u školi; Zloković, 2004), a sami nastavnici navode bespomoćnost u rješavanjima vršnjačkog nasilja (40,4%) te manjak preventivnih programa koji se izvode u školama (Puzić, Baranović i Doolan, 2011).

U istraživanju koje su provele Puharić i Baričević (2014) dobiveni su porazni podatci koji se odnose na odnos nastavnik-vršnjačko nasilje. Naime, čak 30% nastavnika nije nikada razgovaralo s učenicima o ovoj problematici (više se razgovaralo s nasilnicima nego sa žrtvama), a 27% nastavnika nije nikada obavijestilo roditelje o nasilju u učionici (45% ih je izjavilo da se više nasilja događa u učionici nego na nekom drugom mjestu u školi). Ispada da nastavnici nisu dovoljno svjesni da je sigurnost učenika u učionici njihov zadatak te da upravo oni moraju poduzeti sve efikasne mjere kako bi njihova učionica bila „sigurna zona“. Takvi podatci potvrđuju istraživanje koje su provele Nikčević-Milković, Šuto i Belančić (2006), a u kojem se došlo do podatka da veći broj nastavnika (25%-30%) ne vide nasilje među učenicima odnosno da ga doživljavaju kao razmirice među učenicima, a ne kao bullying ili misle da ih se to ne tiče, da taj problem treba netko drugi rješavati.

Nereagiranje na problem vršnjačkog nasilja od strane učitelja, ali i drugih djelatnika škole, kao i ignoriranje ili minoriziranje ovog problema može se protumačiti i kao prešutno odobravanje takvog ponašanja odnosno ekstremno čak i poticanje. To se može smatrati jednako opasnim kao i samo sudjelovanje u takvom obliku nasilja (Zloković, 2004).

Povezivanje školske klime i nasilnog ponašanja učenika sadržan je u ekološko-razvojnog modelu u čijem je polazištu niz kontekstualnih faktora (obiteljsko okruženje, vršnjačke grupe, školsko okruženje i sl.) koji utječu na razvoj socijalnih vještina potrebnih za pozitivan odnos prema školi, poslu i u društvu općenito (Vlah i Perger, 2014). Olweus (1998) je potvrdio ulogu škole u

možnosti prevencije odnosno smanjenja slučajeva vršnjačkog nasilja/zlostavljanja kroz provedbu sveobuhvatnih preventivnih aktivnosti. Pozitivni rezultati bili su plod koordinirane suradnje više instanci – svih djelatnika škole, podrške roditelja te šire društvene zajednice.

7.9. Šira društvena zajednica kao prediktor vršnjačkog nasilja

U istraživanjima vršnjačkog nasilja, kada je riječ o kontekstualnim čimbenicima, pozornost istraživača usmjerena je obično na obitelj i školu. Dijete, kao ni njegova obitelj niti škola nije izolirano područje nego je pod utjecajima vanjskih (društvenih) faktora, kao npr. tradicije, stavova, političkih prilika, ekonomskog stanja i sl. Ti faktori mogu utjecati na toleriranje, ako ne i poticanje, odnosno na smanjivanje vršnjačkog nasilja. Pokazalo se u pojedinim istraživanjima (npr. Klarin, 2004; Dobrotić i Laklija, 2012) da briga odnosno dostupnost ljudi na koje dijete može računati, od kojih može zatražiti savjet, osobe koje pokazuju iskrenu brigu za njegovu dobrobit i emocije odnosno od kojih može tražiti konkretnu pomoć (osim roditelja/obitelji ili djelatnika škole) u svakodnevnim ili kriznim situacijama može imati pozitivni učinak na prevenciju vršnjačkog nasilja.

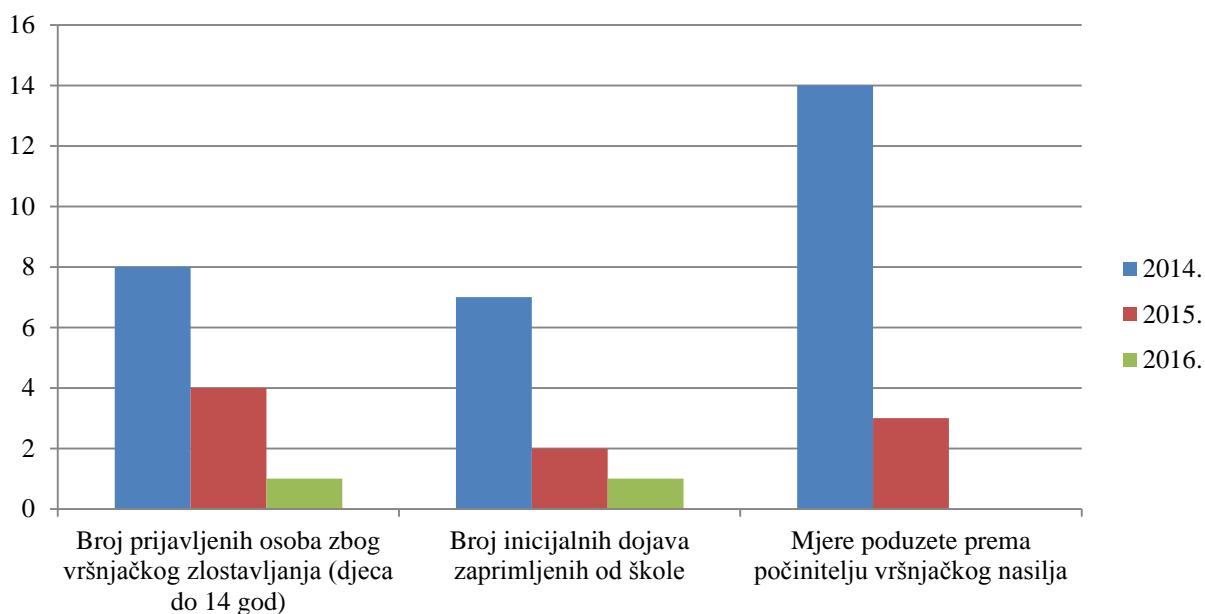
Poznavanje postojećih socijalnih veza važno je u kreiranju socijalne politike jer one upućuju na postojanje mehanizama koji utječu na zadovoljavanje potreba odnosno pružanje socijalne potpore. Uspješne intervencije zahtijevaju razumijevanje tih izvora socijalne podrške te mogu biti dopuna postojećim programima. Priroda socijalnih veza ovisi o društvenom kontekstu te je ona različitog intenziteta te različito dolaze do izražaja u različitim društvima i sredinama. (Dobrotić i Laklija, 2012). Možda je institucionalna i stručna pomoć raširenija i dostupnija u urbanim sredinama, ali je prednosti malih sredina njihov protektivni faktor u obliku intervencije upravo, gore navedene, šire društvene zajednice. Istraživanja su pokazala da je manje agresivnog, nasilničkog odnosa među vršnjacima u ruralnim sredinama (gdje su jači odnosi i povezanost lokalne zajednice) nego u gradskim (Nikčević-Milković, 2013).

Uočavanjem problema rizičnog ponašanja djece na cjelokupnu društvenu zajednicu, javila se potreba za prepoznavanjem čimbenika koji utječu na socijalnu neosjetljivost te zamjena istih sa stručno utemeljenim preventivnim programima, kako onima s područja odgoja i obrazovanja tako i na području socijalne skrbi. Roditelji i škola trebaju surađivati s policijom i centrom za socijalnu skrb koji mogu djetetu pružiti adekvatnu zaštitu te sankciju za počinitelja.

Primjer prijave počinitelja vršnjačkog nasilja od strane škola na području Centra za socijalnu skrb Daruvar (podatci se odnose na razdoblje 2014.-2016. godine; Centar za socijalnu skrb Daruvar):

- tijekom 2014. god. bilo je 7 inicijalnih prijava Centru od strane škola s područja djelokruga Centra. U sklopu tih prijava najviše je prisutno fizičko i verbalno nasilje (5) i to od strane dječaka do 14 godina (7). Centar je poduzeo mjere savjetovanja i pomaganja pojedincu i obitelji (14);
- tijekom 2015. god. bilo je 3 inicijalnih prijava Centru od strane škola s područja djelokruga Centra. U sklopu tih prijava najviše je prisutno fizičko i verbalno nasilje (3) i to od strane djevojčica do 14 godina (3). Centar je poduzeo mjere upozorenja roditeljima na pogreške i propuste u skrbi djeteta (3);
- tijekom 2016. god. bila je 1 inicijalna prijava Centru od strane škola s područja mjesne nadležnosti. U sklopu tih prijava najviše je prisutno fizičko i verbalno nasilje (1) i to od strane dječaka do 14 godina (1). Centar tijekom tekuće godine nije poduzeo mjere prema počinitelju.

Suradnja škole i Centra za socijalnu skrb

Slika 6. Prikaz suradnje škole i Centra za socijalnu skrb (Daruvar) po pitanju prijave počinitelja vršnjačkog nasilja/zlostavljanja (izvor: CZSS Daruvar)

Pozitivno je što škole (društvo) reagiraju na vršnjačko nasilje te slučajeve prijavljuju nadležnim institucijama. Tako se postiže efikasniji učinak sprečavanja istoga jer osim asertivnog

interventnog odgovora – savjetovanje i pomaganje obitelji i pojedincu, institucije (centar za socijalnu skrb, policija) poduzimaju određene mjere prema počinitelju te prijestup ne ostaje društveno ne sankcioniran.

Gledajući na posljedice nedjelovanja u smislu protekcije i prevencije vršnjačkog nasilja, u dugoročnom smislu, one se mogu reflektirati na razvitak i funkcioniranje društva u cjelini. Ne dovodi se u pitanje samo gospodarski nego prije svega društveni razvoj i usvajanje prosocijalnih oblika ponašanja koje potiče homogenizaciju društva (Zloković, 2004).

U društvu najprije treba uspostaviti nultu stopu tolerancije na nasilje pa tek onda poraditi na stvaranju pozitivne, demokratske klime te uz preventivne programe i različite aktivnosti razvijati odgovorno ponašanje.

7.10. Utjecaj medija i njihovog sadržaja na pojavu vršnjačkog nasilja

Jedan od problema na koji se nailazi, govoreći o prezentaciji nasilja u suvremenim audiovizualnim sredstvima, ali i u klasičnim oblicima umjetničkog izražavanja kao što je književnost, slikarstvo, kazalište i sl., njegovo je vrednovanje odnosno različito shvaćanje (Miliša i Tolić, 2009).

Neki od autora (prema Valković, 2010) predlažu dihotomiju s obzirom na mjesto nastanka: prirodni (stvarni; informativni sadržaji, reportaže) i umjetni kontekst (medijski inscenirani za publiku). Uz ovu podjelu, mogu se još uzeti u obzir i druga shvaćanja nasilja: nasilje koje se čini nad drugim i nasilje koje se trpi, namjerno i nenamjerno, legitimno i nelegitimno nasilje, itd. Promatrajući različite prikaze nasilja može se zaključiti da su neka od njih u funkciji veličanja pobjede ili veličanja žrtve nekog junaka te da se htjela poslati poruka o pogubnosti terora ili istaknuti posljedice nasilnog djelovanja pri čemu onda nasilje ima kontradiktorni utjecaj - zauzimanje stanovitog odmaka od nasilja i izricanje moralnog suda (Valković, 2010). No, s druge strane prikaz nasilja može polučiti i pojačavanje, ohrabrivanje i opravdavanje konkretnog nasilničkog čina ili nasilničkog mentaliteta.

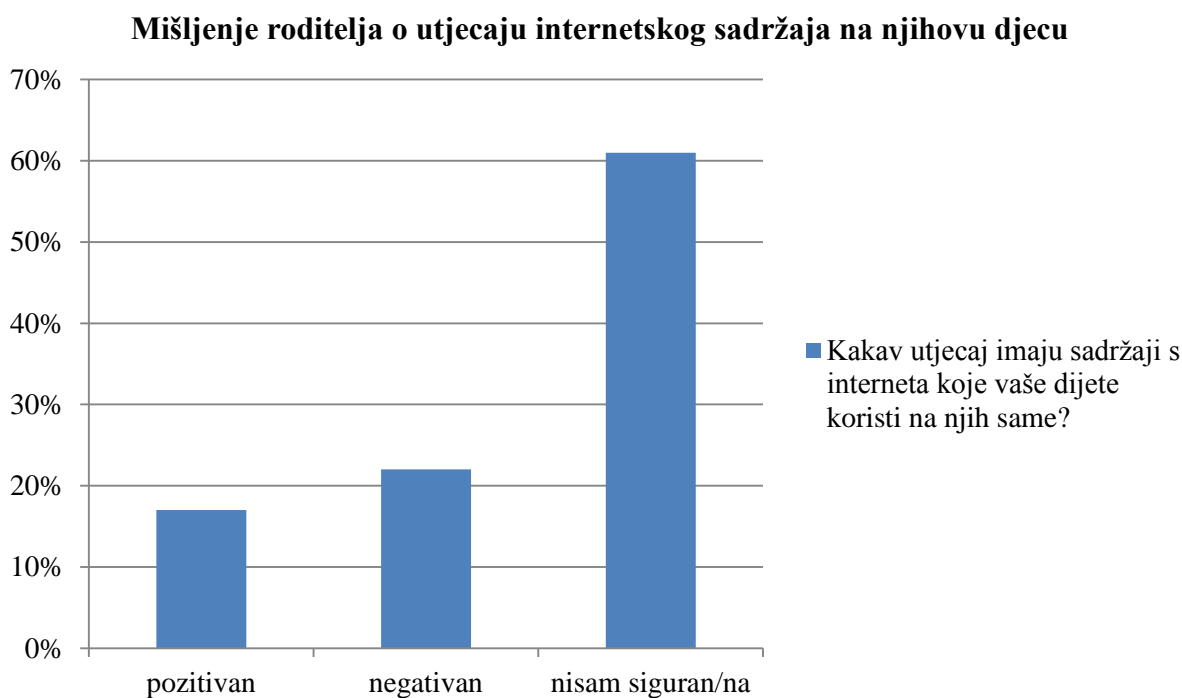
Neosporno je da na socijalizaciju mladih utječu i mediji. Pri tome se pojam socijalizacije shvaća kao integriranje pojedinca u društveni život kroz proces prilagođavanja društvenim zahtjevima i normama (Miliša i Tolić, 2009) Potencijalni utjecaj medijskih sadržaja na većinu djece započinje od ranog djetinjstva jer odrastaju okruženi njima, navikavaju se na njihovu prisutnost i pokazuju želju da se koriste nekim medijem. Činjenica je da medijski sadržaji teže k tome da zaokupljaju sve veći broj ljudi i oduzimaju im sve više vremena. U takvim uvjetima, mediji sa svojim

sadržajima imaju mogućnost suoblikovati vrijednosti, svojim stereotipima odrediti naše stavove, svojim izborom informacija oblikovati kulturu, a predstavljanjem određenih modela postupanja postaviti okvir onoga što je ispravno i dobro, a što društveno nekorisno i neugledno (Zgrabljic Rotar, 2005).

To je posebice važno kod male djece jer ona ne razlikuju stvaran i medijski prikazan život, ali i kod adolescenata i mladih koji su u fazi traženja uzora – likovi kojima se dive, koje oponašaju i koji su najčešća tema njihovih razgovora (Sokač, 2014).

Simptomatično je mišljenje roditelja (njih 53,57%), pokazalo je istraživanje koje je provela Basta (2008, prema Miliša i Tolić, 2009), da djeca svakodnevno najviše nasilja doživljavaju preko medija, u filmovima, vijestima, kompjutorskim igricama i sl. (u vrijeme provođenja istraživanja mobilni telefoni i društvene mreže nisu bila toliko ili uopće zastupljeni).

U istraživanju koje je proveo Rukavina (2011), a odnosi se na ruralnu sredinu (Hercegovac), ostavovima (pozitivnom odnosno negativnom) te utjecaju Interneta na djecu, dobiveni su rezultati koji su pokazali da kod dijela roditelja (22%) prevladava negativan stav prema internetskim sadržajima i njihovom utjecaju na djecu dok se većina ispitanih roditelja (61%) izjasnila s „nisam siguran/na“ što može koindicerati s velikim postotkom onih ispitanika koji se ne služe Internetom (50%) ili možda ne znaju kakve sadržaje „konzumiraju“ njihova djeca.

Slika 7. Mišljenje roditelja o pozitivnosti/negativnosti utjecaja sadržaja s interneta na njihovu djecu (izvor:Rukavina, 2011)

Kao paradoks, tek iz medija roditelji saznaju o negativnim utjecaju igrice (npr. članak o igrici „Plavi kit“ izišao u Jutarnjem listu). Roditelji prekasno shvate da su oni ti koji su svojoj djeci kupili kompjuter, konzolu, mobitel i sl. na kojem igra igricu/e te da je njihova odgovornost znati što dijete „konzumira“ kroz medije. Alarmantan je podatak da je otprilike polovina djece bez nadzora ili prisutnosti odraslih dok se koristi internetom, a trećina izjavljuje da njihove roditelje ne zanima što oni rade na internetu (Buljan Flander, 2010).

Iz mnogih studija u kojima se istraživalo učestalost igranja računalnih igara i sl. došlo se do podatka da 90%-100% ispitanika ima iskustvo igranja igrice te da po učestalosti i duljini vremenskog perioda prednjače dječaci (prema Bilić, Gjukić i Kirinić, 2010).

Tu dolazimo do krucijalnog problema jer u odnosu na televizijsko i filmsko nasilje, utjecaj preko kompjuterskih i video igrice (ili preko mobitela) je opasniji, i to zbog svoje interaktivnosti. Djeca u njima nisu samo pasivni promatrači nego aktivno sudjeluju pa čak i sukreiraju nasilje. Kao argumenti koji idu ovoj tezi u prilog je sustav nagrađivanja, poticanja, identifikacije, kontinuiteta i sl. (Sokač, 2014). Djeca koja su izložena medijskom nasilju (koje je npr. u videoigrama ili kompjuterskim igricama prisutno do čak 89%) postaju agresivnija u ranoj školskoj dobi. Preko igara moguće je razviti neosjetljivost na nasilje i sklonost opravdavanja realnog nasilja (Bilić, Gjukić i Kirinić, 2010).

Huesmann je davne 1977. god proveo istraživanje na djeci uzrasta od 6-10 godina te ponovno na istoj djeci nakon 15 godina, a rezultat je pokazao da konzumiranje televizijskog nasilja u djetinjstvu pogoduje kasnijem agresivnom ponašanju i razvija sliku svijeta u kojem se agresivno ponašanje shvaća kao normalno (prema Kunczik i Zipfel, 2007). Dugoročni medijski utjecaji s negativnim predznakom, prijete formiranju trajnih sustava vrijednosti, stavova, navika kao svakodnevnog obrasca življenja i ponašanja u socijalnim interakcijama, ali su važni i u kasnijoj fazi modificiranja postojećih.

Formiranje životnog stila (prema negativnim vrijednosti) po obrascima koji su naučeni preko medija (nasilje, agresivnost, netolerancija, itd.) ima za posljedicu socijalnu devijaciju koja se može manifestirati kroz zanemarivanja prava i osjećaja drugih te agresivno i nasilno ponašanje prema vršnjacima (Bilić, Gjukić i Kirinić, 2010).

To je posebno evidentno kod vršnjačkog zlostavljanja posredstvom suvremene tehnologije, mobitela i interneta (cyberbullying). U tom obliku nasilja ne mora biti kontakta u realnom svijetu žrtve i nasilnika pa se posljedice ne vide odmah. S druge strane, internet je veći prostor za samopromidžbu nasilnika, ali je i lakše dostupan izvor za ideje oponašanja. Mladi izjavljuju da je

zlostavljanje putem suvremene tehnologije zabavnije, kreativnije i uzbudljivije od klasičnih oblika zlostavljanja vršnjaka (Nikčević-Milković i Jerković, 2016).

Na djecu ne utječe samo ono što primaju putem medija, već i pasivnost okoline, prije svega obitelji i škole, ali i osobna pasivnost i nespremnost za život s medijima (nisu svjesni negativnog utjecaja medija na njih).

Utvrđen je porast broja učenika koji se internetom koristi svakodnevno odnosno koji dio svojeg vremena žive online, što dodatno povećava ovaj vid nasilja (doživljavanja i činjenja). Virtualni svijet postao je novo mjesto susreta i međusobnih odnosa pa je od izuzetne važnosti promicati kulturu ophođenja i međusobnog poštivanja.

Iako su roditelji prvi uzor svojoj djeci (oponašanje roditelja), pojedini autori (prema Sindik, 2012) ističu kako utjecaj roditelja na izbor sadržaja kojim će dijete koristiti nije jedini (možda ni presudan) te kako u svojem tzv. medijskom djetinjstvu važan faktor čine i ostala društvena okolina: obitelj, prijatelji, škola, crkva, itd. Svi oni koji na neki način utječu na formiranje djetetovih stavova, kulture.

8. Područja djelovanja Crkve kao mogućnost prevencije vršnjačkog nasilja

Za Crkvu u odnosu prema ljudima trajni je izazov i poziv ostavio Isus koji se u svojem djelovanju neprekidno približavao svijetu ljudske patnje. Crkva se osjeća pozvanom i odgovornom da iziđe u susret ljudima koji imaju probleme po pitanju zdravlja (kako tjelesnog tako i duševnog), pomoći i liječenja (Pozaić, 2013).

Očito je da se u novije vrijeme nameću neka nova područja i novi oblici djelovanja Crkve. Njezino poslanje mora se reflektirati na područje javnosti što podrazumijeva otklon od isključivo manifestativno-kulturalne nazočnosti prema kvalitativno-dijaloškoj dimenziji kršćanske prisutnosti. To je područje u kojem sudjeluju pojedinci i skupine, strukture društva i države, religijske, obrazovne, sportske, znanstvene zajednice i druge društvene institucije te kroz međusobnu interakciju ostvaruju utjecaj na osobnoj, obiteljskoj, društvenoj pa čak i župnoj razini. Javnost percipira i cijeni Crkvu onoliko koliko je na tom području socijalno osjetljiva, djelatna (Vranješ, 2010).

Ta različita područja djelovanja Crkve (javnost) obuhvaćaju redoviti i obvezni pastoralni rad s odraslima, mladima, starima i bolesnima, osobama s invaliditetom i djecom s teškoćama u razvoju, ovisnicima, svima onima koji su na određeni način od društva odbačeni ili ignorirani te svi oni koji trpe neku nepravdu (Vranješ, 2010). Među njima svakako svoje mjesto nalaze odrasli i djeca koja trpe nasilje i zlostavljanje (i ne samo od strane odraslih nego i od svojih vršnjaka) jer je i njima potreban govor o ljubavi, prihvaćanju, pravdi, opraštanju, dostojanstvu, smislu života. Crkva se kroz svoje socijalno djelovanje mora zauzimati za zaštitu (svake) ljudske osobe i njezinog dostojanstva.

Pojedini teolozi (prema Gasol, 2006) proveli su istraživanja na temu postavljaju li mladi sebi životna pitanja o: smislu života, zlu, patnji, nesreći, nasilju u svijetu i sl., i došli su do zaključka da većina mladih postavlja i promišlja o takvim pitanjima, a „konzultacije“ najčešće imaju s prijateljima, roditeljima, braćom i sestrama. Najmanje o tim temama razgovaraju sa svećenicima (kao ponuđenim parametrom u istraživanju).

Iako se često tako percipira, pastoralni rad ne podrazumijeva samo angažman svećenika nego aktivno uključivanje laika, svih onih koji šire evanđelje u svojem okruženju – u obitelji, u mjestu stanovanja, na radnom mjestu, u svojoj društvenoj zajednici (Aračić, 2002). Znači, to su područja svjedočenja i angažmana svih članova Crkve koji, osim npr. profesionalne stručnosti na svojem radnom mjestu, moraju pokazati i kršćansku dimenziju u svojem pristupu i u svojem okruženju (životnom i djelatnom).

Socijalna poruka Crkve mora oblikovati kršćanske načine i oblike razmišljanja i djelovanja. Ovdje se ne misli na način kršćanskog življenja koji je zatvoren u krug privatnog i obiteljskog ili župnog okružja već zauzetog sudjelovanja u evangelizacijskim naporima u društvenoj dimenziji, naporima za pravednim i društveno prikladnim načinom življenja, pravednošću koja svakom članu društva osigurava život dostojan čovjeka (Vranješ, 2010). U kontekstu teme vršnjačkog nasilja, ponajviše se to odnosi na (kršćanske) učitelje i djelatnike škola, institucija koji ignoriraju ili ne interveniraju pravovremeno na vršnjačko nasilje, ali isto tako i na pasivne promatrače (vršnjake žrtava koji promatraju nasilje) koji „vidje ga i zaobiđu“ (Usp. Lk 25-37).

Ta briga za potrebite se najbolje ogleda u Isusovoj izjavi: “Štogaod učiniste jednomu od ove moje najmanje braće, meni učiniste” (Mt 25,45). Dakle, svaki kršćanin: dijete, roditelj, učitelj, zdravstveni djelatnik, socijalni radnik, policajac, medijski djelatnik, svećenik i svi oni koji imaju utjecaj na stavove, kulturu i ponašanje drugih osoba imaju odgovornost prema bližnjima te obvezu brige za njihovo dobro. Svoje kršćansko uvjerenje trebaju pretočiti u praktično, u djelatnu dimenziju.

8.1. Župa – mjesto prihvaćanja

Bitni prioriteti socijalnog pastoralna predstavlja osnaživanje mjesta i uloge župne zajednice te kršćanski odgoj za evangelizacijsko djelovanje i kršćanski javni angažman. Župna zajednica ima posebnu ulogu i značenje te ona mora postati mjestom uvažavanja i pomoći svim svojim članovima, posebno onima potrebitima.

Za ostvarivanje evangelizacijskog „projekta“, svaka bi biskupijska zajednica mogla formirati određeni broj osoba, ponajviše se misli na laike, za animiranje i rad u župnoj zajednici, koja je najkonkretnije očitovanje Crkve i koja može pokrenuti aktivnije i sveobuhvatnije djelovanje u svojoj društvenoj sredini (Aračić, 2002; Vranješ, 2010).

Pastoralni rad s osobama koje su doživjele neku traumu (prije svega misli se na duševnom području; u ovom slučaju vršnjačko zlostavljanje) podrazumijeva prihvaćanje osobe (preciznije djeteta i mladih) od strane crkvene, konkretne župne zajednice, pružanje empatije, podrške, zaštite te osuđivanje takvog čina. (Pozaić, 2013). Ovdje se postavlja pitanje o funkcioniranju gore navedenog u velikim zajednicama. Važno je da (koliko je to moguće) svi članovi župe budu upućeni u zbivanja i problema nastalih u zajednici jer samo zajedničkim radom, promjenom stava svakog pojedinog člana te zajednice može se prevenirati i spriječiti vršnjačko nasilje, ali i drugi oblici (npr. obiteljsko nasilje).

Ponovno se otkriva kako se odgovornost zajednice ne može prenijeti na drugoga (svi članovi su odgovorni), ali i da je nezamjenljiva uloga odraslih i obitelji na području odgoja mladih i pastorala (Tonelli, 2005). Odrasli članovi župne zajednice su pozvani djeci i mladima prenijeti pozitivne vrednote, kršćanske kreposti, ali prije svega svojim svjedočenjem, koje će oni opet prenositi dalje u svoje društveno okruženje. To se može odnositi na nepoticanje, nesudjelovanje ili odobravanje potencijalnih odnosno djelatnih nasilnika/zlostavljača te tako u samom početku spriječiti nasilje. Ti „prosvijetljeni“ mogu prihvatiti odbačene članove svoje društvene zajednice te tako pobuditi osjećaj prihvaćenosti kod žrtava nasilja.

Mnoga istraživanja pokazuju kako veliki utjecaj mladenačkih okupljanja ima na produblјivanje smisla crkvene pripadnosti, dozrijevanja i poosoblјavanja vjere (Tonelli, 2005), a time i svjedočenja doživljenog iskustva svojim životom.

Sve aktivnosti u župi koje uključuju zajedništvo – zajedno moliti, raditi, slaviti, igrati se,... razvijaju altruizam i osjećaj za drugoga. To je pravo mjesto na kojem zajednica mladih (vršnjaka, npr. prvopričesnika, krizmanika,...) može pomoći u prihvaćanju djeteta koje trpi vršnjačko nasilje uključivanjem u zajedništvo što može rezultirati jačanju njegovog samopouzdanja, osjećaja pripadanja i sl.

Liturgija je pravo mjesto njegovanja kulture istinskog odnosa s drugima. Ona je poziv pojedincu da izide iz sebe i susretne druge. Riječ je o iskustvu zajedništva u kojem je naglasak na „biti s drugima“. Mladima koji sudjeluju u pripremanju euharistijskog slavlja (tekstovi, molitva, pjesme) ono postaje mjesto i prostor na kojem vlastiti život i živote drugih ljudi donose pred Isusa. Naime, mladima je važno da je liturgija povezana s konkretnim životnim problemima i da dožive istinsko životno zajedništvo. Važno im je da otkriju ljubav kao nesebično služenje Bogu i blišnjima (Filipović, 2005). Kroz liturgiju (Euharistiju) shvaćaju pojam žrtve za druge.

Iskustvo zajedništva može se ostvariti i na hodočašćima ili križnom putu mladih na kojima su sudionici zajedno – hodaju, mole, druže se. Sudionici su spremni prihvatiti neočekivano, prilagoditi se prijateljima (ostalim sudionicima) i novim situacijama, otvoreni su za susrete, nova poznanstva, solidarnost i sl. Hodočašća su uvijek povezana s traženjem smisla i istine, njegovanjem zajedništva i iskustvom duhovnih dobara (Mandarić, 2012). Na tome putu mladi imaju isti cilj koji ne poznaje izoliranje, socijalno odbacivanje drugih nego prihvaćanje. Djeca i mladi koji su žrtve vršnjačkog nasilja na hodočašćima mogu doživjeti to prihvaćanje, zajedništvo, pripadnost i sl.

Caritas, u izvornom smislu te riječi, predstavlja ljubav prema blišnjima odnosno uzajamnu ljubav unutar kršćanske zajednice. Ona oblikuje odnos između vjernika „Ljubi blišnjega svoga kao samoga sebe!“ (Mt 22,39), ali i ne samo njih. To je poziv da se nikoga ne isključi iz svoje

ljubavi i pomoći (Aničić, 2003). Znači, karitativno djelovanje mora obuhvatiti sve ljude i sve ljudske potrebe.

Formiranje i djelovanje župne karitativne zajednice ima iznimno značenje jer omogućuju neposredni kontakt s ljudima, njihovim problemima i nevoljama, a što je najbolja prevencija socijalnih problema i najefikasniji način edukacije lokalne zajednice. Među ostalim manjim župnim zajednicama koje bi se trebale oformiti unutar župne zajednice, biskupi naglašavaju važnost ove zajednice koja promiče djelotvornu ljubav, solidarnost i služenje ljudima na organiziraniji način. Ova zajednica pozvana je da, između ostalog, organizira savjetovanje u raznim osobnim i životnim problemima, pomaganje u kriznim situacijama i ugroženostima. Zato se i preporuča formiranje uže skupine suradnika sastavljenu od liječnika, pedagoga, defektologa, socijalnih radnika, pravnika i dr., koji bi sudjelovali u tom savjetodavnom radu (prema Vranješ, 2011).

8.2. Crkvene ustanove/organizacije koje pružaju savjetodavnu pomoć

Gore navedeno odnosilo se na mogućnosti prevencije vršnjačkog nasilja u sklopu kršćanskog, crkvenog djelovanja, ponajprije župnog. No, ukoliko se nasilje (zlostavljanje) nad djetetom dogodi potrebna je intervencija stručnih osoba koji će na adekvatan način pomoći djetetu, ali i njegovoj obitelji dati savjet o mogućem postupanju (daljnjem ponašanju). Osim institucija na razini države koje imaju u nadležnosti rad s mladima i rješavanje problema vezanih uz njih, i u sklopu crkvenog djelovanja mogu se ponuditi savjetovališta, centri za pomoć djeci i mladima. Primjeri takve prakse mogu biti Caritasovo obiteljsko savjetovanište koje svoje urede ima u desetak većih gradova u Hrvatskoj te Centar za duhovnu pomoć u Zagrebu.

Caritasovo savjetovanište namijenjeno je osobama koje imaju osobnih, ali i drugih, npr. obiteljskih poteškoća. Cilj rada stručnog tima je osloboditi čovjeka pritisaka, pomoći mu da upozna sebe, prihvati stvarnost koja ga okružuje te promijeni njegovo ponašanje i stavove i zamijeni ih djelotvornijima kako bi imao skladniji život sa sobom i s drugima (preuzeto s mrežne stranice Hrvatskog Caritasa). I pri ovom savjetovaništu je moguće organizirati rad s djecom žrtvama vršnjačkog nasilja te pružiti im stručnu pomoć, ali i duhovnu.

Centar za duhovnu pomoć nastoji svojim korisnicima pružiti pomoć na duhovnoj razini. S te razine dolazi ona sposobnost čovjeka da se izdigne iz svojih trenutnih patnji, suprotstavi krivim uvjerenjima te odluči za rad na vlastitom životu. Stav je da su područja patnje, smisla, žrtve, i sl.

izvan dohvata liječnika i psihijataru, a nužna su za cjelovito izlječenje osobe (preuzeto s mrežne stranice Centar za duhovnu pomoć).

Kao primjeri „dobre prakse“ mogu poslužiti Obiteljski centar Filozofsko-teološkog fakulteta koji je organizirao Obiteljsku ljetnu školu. Kroz radionice i predavanja željelo se osnažiti odgojiteljska ulogu roditelja i obitelji kao najvažnije okruženje za odrastanje djece i mladih (preuzeto s mrežne stranice Obiteljske ljetne škole). Znači kroz ovaj mini seminar, roditeljima se može posvijestiti važnost zdravog odgoja te njihova uloga u tome i kako svjedočenjem prenositi kršćanske vrijednosti na svoju djecu.

8.3. Školski vjeronauk

U teorijskim premissljanjima i u praksi osjeća se potreba skretanja pozornosti na odgoj za vrednote. Suvremene promjene u društvu dovode do devalvacije ovog govora, ali i prakse naučenoga. Zato se nameće potreba suradnje u svim relevantnim odgojno-obrazovnim instancama: obitelji, škole i Crkve. Pri tome treba voditi računa o specifičnosti odgojnih vrednota svakoga od njih.

Školski vjeronauk se pokazuje kao nekakva poveznica svih njih. Uz to, njegova je prednost što ulazi u kontakt i s distanciranim kršćanima, znači onima koji nisu prisutni u životu župne zajednice, a preko njih i sa sekularnim svijetom (Hoblaj i Črpić, 2000).

Vjeronauk može i mora pokazati djeci i mladima da kršćanska vjera može biti motivator i u današnjim životnim uvjetima. Kroz nastavu se može prenijeti spoznaja i iskustvo da kršćanska vjera oslobađa od strahova i prisila, potiče stvaralaštvo, osposobljava za zajedništvo, daruje oprostjenje te pruža zaštitu i mir (Filipović, 2004). Cilj Vjeronauka je formacija učenika te orijentacija prema vrijednostima kojima možemo izgraditi bolje, pravednije i čovječnije društvo (Šimunović, 2010).

Učenici (i) na Vjeronauku imaju priliku čuti i naučiti da se nenasilno mogu rješavati sukobi, da treba prihvaćati druge koliko god bili drugačiji te da je nepravda i nanošenje boli drugima (tjelesne, duševne) grijeh koji ruši odnos s Bogom i ljudima. Ako i dođe do takvih ekscesa, na satu Vjeronauka se kroz različite teme, kao što su npr.:

- u 1.r. različite teme u cjelini: Isus susreće ljude,
- u 2.r. cjelina: Ponovno smo zajedno,
- u 3.r. cjelina: Isusov poziv na pomirenje,
- u 4.r. cjelina: S Bogom na putu života,

- u 5.r. cjelina: Snaga zajedništva,
- u 6.r. cjelina: sakramenti i kršćanska inicijacija,
- u 7.r. cjelina: Dekalog pravila za život u ljubavi i slobodi,
- u 8.r. cjelina: Tajna svijeta i čovjeka u svjetlu Biblije,

(prema Vjeronaučni udžbenici 1.-8.r, 2007) mogu učenike podučiti i „osposobiti“ za rješavanje konfliktne situacije i tako spriječiti da dođe do veće eskalacije sukoba.

8.4. Katolički mediji u promicanju kulture nenasilja

Crkva je preko župa, škola i karitativnih institucija u živom kontaktu sa svojim ljudima te je kroz pastoralni rad svjesna njihovih pitanja i problema. Evidentno je da se ne može uspoređivati kvaliteta i bogatstvo osobne komunikacije, koja uključuje i neverbalnu komunikaciju, s komunikacijom putem npr. pisane riječi. Ali svakako i ova druga ima svojih specifičnih kvaliteta (Gašparović, 2003).

Kao sredstva društvene komunikacije, mediji (televizija, tisak, radio, društvene mreže i sl.) brže i dalje, a mogu i u stvarnom vremenu, prenositi informaciju te tako sudjelovati u formiranju kulture javnosti. To je prvenstveno šira i obuhvatnija komunikacija jer je upućena većem broju ljudi odnosno širem području. Crkvi je to značajno sredstvo za unutarcrkvenu komunikaciju, ali i komuniciranje sa širom javnosti, onom izvan okvira Crkve (Gašparović, 2003).

Crkva prepoznaje vrijednost medijske komunikacije, i to prije svega u povezivanju ljudi, senzibilizaciji za zajedničke ciljeve i interese, pomaganju u rješavanju problema i sl. Tako oni, kao i druga sredstva, mogu služiti afirmaciji cijelog niza vrednota (Mataušić, 2001).

Današnji mediji pružaju nove mogućnosti u kojima čovjek nije samo promatrač nego i aktivni dionik. To je onaj formativni dio koji karakterizira medije. Znači, informacija (u pitanju kršćanskih medija - navještaj) ponajprije služi za izgradnju svoje zajednice – Crkve. Članovi zajednice svojim ponašanjem u javnosti odgovaraju na naviještenu Riječ (Šaško, 2000).

U medijima se često mogu čuti negativnosti glede odnosa među ljudima (obiteljski odnosi, međuvršnjački odnosi i sl.). Takve informacije, kao što je gore rečeno o negativnom utjecaju medija na društvo, mogu polučiti loš efekt (u govoru o vršnjačkom nasilju npr. oponašanje, etiketiranje drugih). Drugačiji pristup mogu pružiti katolički mediji, koji su afirmativni i u čijoj je prirodi prenositi Radosnu vijest, što podrazumijeva i govor o međuljudskim odnosima. Tu svakako svoje mjesto ima i govor vrednotama koje kršćani trebaju živjeti – poštivanje drugoga, i vijesti koje govore o međuvršnjačkoj suradnji.

Zaključak

Može se utvrditi da na pojavu vršnjačkog nasilja utječe cjelokupna situacija u društvu, počevši od one na razini obitelji, odgojno-obrazovnih institucija, političkim, socijalnim, religijskim, kulturalnim i dr. razinama. To je problem koji prati ne samo pojedinca nego i cijelo društvo. Za dobrobit zajednice, razvitak i funkcioniranje društva u cjelini ne smije ga se marginalizirati i minorizirati kao socijalni problem. Zato je nužno obuhvatiti sve: roditelje i djecu, učitelje i stručne suradnike, institucije, sve koji mogu aktivno surađivati kako bi djecu zaštitili od ovog (i svih drugih) oblika nasilja. Promicanje brige i otvorenosti prema djeci te usvajanje prosocijalnog ponašanja mora postati glavna društvena obveza kojoj se svaki pojedinac mora odazvati.

Prevaljen je veliki korak od društvenog shvaćanja vršnjačkog nasilja kao normalnog ponašanja u procesu odrastanja djece do uočavanja sve veće potrebe rada na njegovoj prevenciji te javnog osuđivanja takvog ponašanja. Iako postoje društva koja pokazuju rezignaciju spram ovog problema, istraživanja pokazuju da se osvješćivanjem, edukacijom i primjenom preventivnih programa ovaj vid nasilja može smanjiti. To se prije svega odnosi na roditelje i djelatnike vrtića i škola koji su prvi odgovornici odnosno koji imaju utjecaj na (promjenu) stavove. Sudionici vršnjačkog nasilja na kojem se može vršiti promjena stavova odnosno koji mogu najviše doprinijeti prevenciji vršnjačkog nasilja jesu promatrači ili svjedoci nasilja. Od promatrača mogu postati branitelji žrtava. No, otegotna okolnost u odgoju, a za današnju djecu i mladež možda utjecajnije, su mediji. Njihova politika se ne bi trebala voditi samo senzacionalizmom kojeg vodi prodaja već pokazati i senzibilitet prema ugroženim članovima društvene zajednice.

Pozitivno je da i ovaj problem ima rješenje – prevencija. Znači, rad s djecom „od malih nogu“ na usvajanju asertivnog ponašanja, kulture nenasilja, tolerancije odnosno odgoja vođenog Isusovom zapovijedi „ljubiti bližnjega svoga“.

Crkva ima mogućnosti aktivno se uključiti u zaštitu djece i sprječavanje vršnjačkog nasilja i to preko svojih članova koji su dio spomenute društvene zajednice, odnosno javnosti. Oni svojim svjedočenjem, stavovima, ali ponajprije kroz odgoj djece i mladih, mogu doprinijeti promjeni mentaliteta koji „zatvara oči“ pred problemom vršnjačkog nasilja. Znači, odrasli su članovi zajednice pozvani djeci i mladima prenijeti kršćanske kreposti koje će oni opet prenositi dalje, u svoje društveno okruženje. To se može odnositi na nepoticanje, nesudjelovanje ili neodobravanje čina potencijalnih odnosno djelatnih nasilnika/zlostavljača te tako u samom početku spriječiti nasilje ili pak aktivno zaštititi žrtvu.

Nadalje, članovi župne zajednice (kao velike obitelji) trebali bi biti upućeni u zbivanja i probleme nastalih u zajednici jer samo zajedničkim radom zajednice može se prevenirati i

spriječiti problem – vršnjačko nasilje, ali i drugi oblici (npr. obiteljsko nasilje). Nije riječ o klevetanju drugoga nego o istinskoj brizi za dobro drugoga, bližnjega svoga. Znajući za problem, župnik (dušobrižnik) ili članovi župne zajednice moraju intervenirati bratskim upozorenjem/savjetovanjem roditelja ili djece koja čine ili trpe vršnjačko nasilje.

Župa, kao mjesto gdje se zajedno moli, radi, slavi, igra,... je pravo mjesto na kojem vršnjaci mogu pomoći u prihvaćanju djeteta koje trpi vršnjačko nasilje i to uključivanjem u svoje društvo što može rezultirati jačanju njegovog samopouzdanja, osjećaja pripadanja, prihvaćenosti. Tu dolazi do izražaja kućni odgoj djece koja će u konkretnoj situaciji primijeniti naučeno, ali i motiviranost pastoralnih djelatnika (svećenika, vjeroučitelja, animatora) za bavljenje ovim problemom kroz poticanje djece na vršenje zapovijedi „ljubi bližnjega svoga“.

Osim župe, u školi na Vjeronauku postoji prostor (teme) u kojima se mogu obraditi ili prilagoditi satu različiti preventivni programi, ali svakako i sam vjeroučitelj mora biti senzibiliziran i educiran za ovaj problem kako bi na vrijeme reagirao tj. mogao kvalitetno napraviti savjetovanje sa žrtvom ili sa zlostavljačem.

Ako već i dođe do vršnjačkog nasilja ili zlostavljanja, pri Caritasovim savjetovalištima djeluju educirani terapeuti koji mogu pomoći žrtvi i žrtvinim roditeljima u prevladavanju postojeće situacije. Nažalost, velika je potreba za savjetovalištima i terapeutima kojih današnjem društvu svakako nedostaje.

Kao mogućnost osposobljavanja pastoralnih djelatnika, koji bi radili na prevenciji vršnjačkog (i drugih oblika) nasilja u sklopu svojeg redovitog pastoralnog rada (npr. u pastoralu obitelji, mladih, ali i u župnoj katehezi, školskom vjeronauku, odgajateljice u vrtićima, animatori za mlade i sl.), pruža se u obliku stručnog osposobljavanja. Ono bi se moglo realizirati u vidu webinara na razini nad/biskupija uz suradnju katehetskih ureda, MZOS-a te AZOO-a. Pastoralnim bi se djelatnicima pružila mogućnost edukacije u smislu prepoznavanja faktora rizika, predispozicija samodestruktivnog ponašanja, usvajanja temeljnih znanja o ponašanju osoba u različitim kriznim situacijama te primjena konkretnih oblika pastoralne pomoći za žrtve vršnjačkog nasilja i njihovim obiteljima (preuzeto s mrežne stranice: Sveučilišni specijalistički studij Pastoralne teologije). Voditelji webinara mogli bi biti specijalisti pastoralne pomoći u kriznim situacijama te bi isti, uz mentorstvo profesora s KBF-a, mogli napraviti plan i program predavanja.

Pregledom gore navedenih mogućnosti, u Crkvi postoje brojna mjesta i osobe koje mogu pomoći u edukaciji i prevenciji vršnjačkog nasilja ili pružanju rehabilitacije/savjetovanja žrtvama ove vrste nasilja, i sve se to može realizirati samo ako postoji volje i motivacije za „dodatnim“ radom svih članova.

LITERATURA:

1. Ajduković, Marina; Rajhvajn Bulat, Linda; Sladović Franz, Branka. Agresivno i prosocijalno ponašanje djece u dječjim domovima, u: Ljetopis socijalnog rada 2008., br. 15 (2), str. 185-213.
2. Aničić, Miljenko. Perspektive karitativne zauzetosti, u: Diacovensia XI (2003.)2, str. str. 281-310.
3. Aračić, Pero. Nove pastoralne mogućnosti crkvenih službi, u: Bogoslovska smotra, 72 (2002), br. 2-3, str. 445-468.
4. Basta, Sanja. Roditelji i škola: Odgoj nenasilnog djeteta, u: Napredak, 149 (2008)4, str. 481-493.
5. Jeruzalemska Biblija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
6. Bilić, Vesna. Agresivnost u suvremenoj školskoj svakidašnjici, u: Agresivnost (nasilje) u školi. Zagreb, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1999., str. 43-53.
7. Bilić, Vesna. Nasilje među vršnjacima: Uloga branitelja žrtava, pomoćnika i pristaša počinitelja nasilja te pasivnih promatrača, u: Život i škola, br. 30 (2/2013.), god. 59., str. 193.-210.
8. Bilić, Vesna; Buljan Flander, Gordana; Hrpka, Hana. Nasilje nad djecom i među djecom. Naklada Slap, Jastrebarsko, 2012.
9. Bilić, Vesna; Gjučić, Damjan; Kirinić, Giovanna. Mogući učinci igranja računalnih igrica i videoigrica na djecu i adolescente, u: Napredak, Vol.151, No. 2, 2010, Zagreb, str. 195.-213.
10. Bilić, Vesna; Karlović, Ana. Nasilje među djecom. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Zagreb, 2004.
11. Brajša-Žganec, Andreja; Kotrla Topić, Marina; Raboteg-Šarić, Zora. Povezanost individualnih karakteristika učenika sa strahom od škole i izloženost nasilju od strane vršnjaka u školskom okružju, u: Društvena istraživanja, god. 18 (2009), br. 4-5 (102-103), str. 717-738.
12. Brajša-Žganec, Andrea, Slunjski, Edita. Socioemocionalni razvoj u predškolskoj dobi: povezanost razumijevanja emocija i prosocijalnog ponašanja, u: *Društvena istraživanja*, 3(2007) 89, str. 477-496.
13. Buljan Flander, Gordana. Nasilje među djecom. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Zagreb, 2010.
14. Buljan Flander, Gordana; Durman Marijanović, Zorica; Ćorić Špoljar, Renata. Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi, u: Društvena istraživanja, god. 16 (2007), br. 1-2 (87-88), str. 157-174.

15. Buljubašić-Kuzmanović, Vesna. Odnos emocionalne pismenosti i ponašanja učenika, u: *Odgojne znanosti*, 10(2008)2, str. 301-313.
16. Cajner, Irena. Razlike u obiteljskim prilikama između ranije neprijavljenih i ranije prijavljenih počinitelja razbojništva ili razbojničke krađe, u: *Kriminologija i socijalna integracija*, vol 1 (1993), 2, str. 199-213.
17. Centar za duhovnu pomoć, posjećeno 21.04.2017. mrežna stranica https://www.cdp.hr/?page_id=14
18. Centar za socijalnu skrb Daruvar. Izvješća za 2014. god., 2015. god., 2016. god.: Djeca, maloljetnici i mlađi punoljetnici s problemima u ponašanju u RH, posjećeno 20.04.2017. mrežna stranica Centra: www.czss-daruvar.hr
19. Coloroso, Barbara. *Nasilnik, žrtva i promatrač*. Bios, Zagreb, 2004.
20. Černi Obrdalj, Edita; Rumboldt, Mirjana; Beganlić, Azijada; Šilić, Ninoslav. Vrste nasilja među djecom i osjećaj sigurnosti u školama Bosne i Hercegovine, u: *Društvena istraživanja*, god. 19 (2010), br. 3(107), str. 561-575.
21. Debarbieux, Eric. *Nasilje u školi u Europi*, u: *Nasilje u školama-izazov lokalnoj zajednici/Konferencija Lokalno partnerstvo za prevenciju i borbu protiv nasilja u školama*; Ibis grafika d.o.o, Zagreb, 2004., str. 45-66.
22. Delale, Eva Andela. (2000). *Emocionalna inteligencija kao činitelj zaštite i rizika kod djece i mladih*, u: Bašić J., Janković J. (ur.), *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladih* (str. 63-76). Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.
23. Deniz, Metin. *A Study on Primary School Students' Being Cyber Bullies and Victims According to Gender, Grade, and Socioeconomic Status*, u: *Croatian Journal of Education*, Vol.17; br. 3/2015, str.: 659-680.
24. Dobrotić, Ivona, Laklija, Maja (2012), *Obrasci društvenosti i percepcija izvora neformalne socijalne podrške u Hrvatskoj*. *Društvena istraživanja*, 21(2012), br. 1(115), str. 39-58.
25. Đuranović, Marina; Opić, Siniša. *Social Aggression among Pupils in Primary Education*. u: *Croatian Journal of Education*, Vol. 15; br. 3/2013, str. 777-799.
26. Elez, Katarina. *Nasilništvo i samopoimanje u djece osnovnoškolske dobi*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 2003., 56 str.
27. Filipović, Ana Thea. *Mladi i euharistija*, u: *Služba Božja* 45 (2005), br. 4, str.409-428.
28. Filipović, Ana Thea. *Školski vjeronauk i župna zajednica – prema odnosu povjerenja i suradnje*, u: *Kateheza* 26(2004), br. 3, str. 221-233.

29. Gasol, Rafel. Kršćanski odgoj djece i mladih, u: Kateheza 28(2006)4, str. 375-390.
30. Gašparović, Davorka. Pisana riječ i navještaj vjere mladima na početku trećeg tisućljeća, u: Kateheza 25(2003)2, str. 152-161.
31. Hoblaj, Alojzije; Črpić, Gordan. Bitne vrednote u odgoju mladih naraštaja s posebnim osvrtom na školski vjeronauk, u: Bogoslovska smotra 70(2000), br. 2, str. 359-393.
32. Horvat, Martina. Istraživanje rizika od nasilja i zlouporabe sredstava ovisnosti kao osnova za kreiranje školskog preventivnog programa, u: Kriminologija i socijalna integracija, vol. 20 (2012), br. 2, str. 1-89.
33. Hrvatski Caritas – obiteljsko savjetovalište, posjećeno 21.04.2017. mrežna stranica <http://www.caritas.hr/kakodjelujemo.shtml>
34. Jaman, Anita. Nasilje među djecom u domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi – Usporedba s nasiljem među djecom u školi, u: Školski vjesnik, br. 58 (2009.), 3, str. 301-313.
35. Jade Đuraković, Stefanie; Šincek, Daniela; Tomašić Humer, Jasmina. Prikaz skale doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta i rezultata primjene te skale na vinkovačkim srednjoškolcima, u: Život i škola, br. 32 (2/2014.). god. 60., str. 61. – 74.
36. Jutarnji list. Oprez, online igra koja potiče mlade na samoubojstvo stigla je do Europe, objavljeno u izdanju od 13.04.2017.
37. Klarin, Mira. Uloga socijalne podrške i vršnjačkih odnosa u usamljenosti adolescenta i preadolescenta, u: Društvena istraživanja, 13 (2004), br. 6(74), str. 1081-1097.
38. Klarin, Mira; Matešić, Snježana. Vršnjačko nasilje među adolescentima u kontekstu roditeljskog ponašanja, u: Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, vol.50, br.1(2014), str. 81-92.
39. Kregar, Klaudija. Socijalna podrška djece smještene u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima u Republici Hrvatskoj, u: Ljetopis socijalnog rada, br. 11 (2004), 2; str. 229-247.
40. Krulić, Kristina; Velki, Tena. Ispitivanje emocionalne inteligencije i nasilja među školskom djecom, u: Život i škola, br. 32 (2/2014.). god. 60., str. 27. – 42.
41. Kudek Mirošević, Jasna; Opić, Siniša. Ponašanja karakteristična za ADHD, u: Odgojne znanosti, br. 12 (2010), 1, str. 167-183.
42. Kunczik, Michael; Zipfel, Astrid. Mediji i nasilje: aktualno stanje u znanosti, u: MediAnali : međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima, Vol. 1, No. 1, 2007., str. 1-26.
43. Lebedina Manzoni, Marija. Psihološke osnove poremećaja u ponašanju. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2007.

44. Ljubešić, Marta. Stimulacija emocionalnog razvoja djece, u: Hrvatski časopis za javno zdravlje, Vol 1 (2005), br. 2.
45. Maksimović, Jelena; Mančić, Daliborka. Akcijska istraživanja u funkciji prevencije vršnjačkog nasilja, u: Metodčki izvori, br. 8(2013)1, str. 59-70.
46. Mandarić, Valentina. Novi mediji i rizično ponašanje djece i mladih, u: Bogoslovska smotra, 82 (2012.) 1, str. 131 –149.
47. Marušić, Iris; Pavin Ivanec, Tea. Praćenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama: spolne razlike u učestalosti i vrstama nasilnog ponašanja, u: Ljetopis socijalnog rada (2008.), br. 15 (1), 5-19 str.
48. Mataušić, Mirko. Mediji u krizi vrednota, u: Bogoslovska smotra 71 (2001) br. 2-3, str. 361-379.
49. Miliša, Zlatko; Tolić, Mirela. Moralni relativizam i medijska socijalizacija u razvoju interkulturalne komunikacije, u: Medianali, br. 3/5 (2009), str.143-162.
50. Munjas Samarin, Radenka; Takšić, Vladimir. Programi za poticanje emocionalne i socijalne kompetentnosti kod djece i adolescenata, u: Suvremena psihologija, 12 (2009) (2), str. 355-371.
51. Nikčević-Milković, Anela. Nasilje među djecom u školi - Postoje li razlike u zavičajnom, nacionalnom i globalnom kontekstu?, zbornik radova Zavičajnost, globalizacija i škola / Vrcić-Mataija, Sanja, Grahovac-Pražić, Vesna (ur.), Gospić, 2006.
52. Nikčević-Milković, Anela; Šuto, Ana; Belančić, Tea. Nasilje među vršnjacima - postoji li razlika u gradskim, prigradskim i seoskim sredinama?, u: Školski vjesnik : časopis za pedagoška i školska pitanja, br. 62 (2013) , 2-3; str. 269-287.
53. Nikčević-Milković, Anela; Jerković, Ana. Učestalost i oblici elektroničkog zlostavljanja učenika viših razreda osnovnoškolske dobi u tri različite školske sredine, u: Školski vjesnik : časopis za pedagojsku teoriju i praksu, Vol.65 (2016) No.1, str. 75-93.
54. Oatley, Keith, Jenkins, Jennifer M. Razumijevanje emocija. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2007.
55. Obiteljska ljetna škola, Filozofsko-teološki fakultet Družbe Isusove, posjećeno 21.04.2017. mrežna stranica http://isusovci.hr/clanak/294-42_obiteljska_ljetna_skola
56. Olweus, Dan. Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti?, Školska knjiga, Zagreb, 1998.
57. Popadić, Dragan. Nasilje u školama, Institut za psihologiju, Beograd, 2009.

58. Poredoš Lavor, Daša; Radišić, Nevenka. Otežana životna prilagodba osoba s intelektualnim poteškoćama i poremećajem u ponašanju, u: Policija i sigurnost, god. 20. (2011), broj 4, str. 609-615
59. Pozaić, Valentin. Pastoral zdravstva kao izazov Crkvi, u: Služba Božja 53 (2013.), br. 3/4, str. 237 – 248.
60. Profaca, Bruna; Puhovski, Sena; Luca Mrđen, Jadranka. Neke karakteristike pasivnih i provokativnih žrtava nasilja među djecom u školi, u: Društvena istraživanja, god. 15 (2006), br. 3 (83), str. 575-590.
61. Puharić, Zrinka; Baričević, Marija. Vršnjačko nasilje u osnovnim školama Bjelovarsko-bilogorske županije, u: Sestrinski glasnik, br. 1(2014), str. 116-121.
62. Puzić, Saša; Baranović, Branislava; Doolan, Karin. Školska klima i sukobi u školi, u: Sociologija i prostor, 49(2011) 191(3), str. 335-358.
63. Rigby, Ken. Zlostavljanje u školama i što možemo učiniti?, Most, Zagreb, 2006.
64. Rajhvajn Bulat, Linda; Ajduković, Marina. Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkog nasilja među mladima, u: Psihologijske teme, br. 21(2012) 1, str. 167-194.
65. Rukavina, Goran. Medijski odgoj u školskoj knjižnici. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 2011., 28 str.
66. Savić, Aleksandar; Jukić, Vlado. Neurobiologija agresivnosti i nasilja, u: Socijalna psihijatrija, vol 42 (2014) br. 2, str. 109-113.
67. Sekol, Ivana; Farrington, David. The nature and prevalence of bullying among boys and girls in Croatian care institutions: A descriptive analysis of children's homes and correctional homes, u: Kriminologija i socijalna integracija, Vol. 17 (2009) br. 2, str. 15-34.
68. Sesar, Kristina. Obilježja vršnjačkog nasilja, u: Ljetopis socijalnog rada, br. 18(3) 2011, str. 497-526.
69. Sesar, Kristina; Sesar, Damir; Dodaj, Arta. Povezanost vršnjačkog zlostavljanja i psiholoških poteškoća: prospektivno istraživanje, u: Društvena istraživanja, god. 22(2013), br. 1, str. 79-100.
70. Sindik, Joško. Kako roditelji percipiraju utjecaj medija na predškolsku djecu?, u: Medijska istraživanja, god. 18, br. 1 (2012), str. 5-32.
71. Sladović Franz, Branka; Mujkanović, Đenka. Percepcija socijalne podrške djeci u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima, u: Ljetopis socijalnog rada, br. 10 (2003),2, str. 161-170.
72. Sokač, Anita. Čimbenici koji utječu na rizično ponašanje djece i mladih, u: *Educatio Biologiae*, br. 1 (2014), str. 117-124.

73. Sušac, Nika; Ajduković, Marina; Rimac, Ivan. Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji, u: Psihologijske teme, 25 (2016) 2, str. 197-221.
74. Sveučilišni specijalistički studij Pastoralne teologija, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, posjećeno 29.6.2017. na mrežnoj stranici: <https://www.djkbf.hr/hr/nastava/integrirani-preddiplomski-i-diplomski-studij/38-hrvatski/nastava/sveucilisni-poslijediplomski-specijalisticki-studij>
75. Szentmartoni, Mihaly. Agresivnost i njezini odrazi u odgoju, u: Obnovljeni život - časopis za filozofiju i religijske znanosti, Vol.46., No.6. 1991., str. 627-636.
76. Šaško, Ivan. Svršishodno korištenje medija u navješćivanju, u: Bogoslovska smotra 70 (2000), br. 3-4, str. 681-701.
77. Šimunović, Josip. Vjeronauk u školi između roditeljskih očekivanja, društvenih ciljeva, potreba mladih i crkvenog služenja čovjeku, u: Crkva u svijetu, 45 (2010), br. 4, str. 391-416.
78. Šućur, Zoran. Kanoničke relacije strukture i socioekonomskog statusa sa patologijom u obitelji maloljetnih delikvenata kojima je izrečena sankcija dom za preodgoj, u: Kriminologija i socijalna integracija, vol. 2. (1994) 1, str. 43-49.
79. Tonelli, Riccardo. Pastoral mladih suočen s novim problemima? u: Kateheza 27(2005)1, str. 39-71.
80. Unicef (2010). Izvještaj o rezultatima istraživanja provedenog među djecom, učiteljima i roditeljima u sklopu programa prevencije elektroničkog nasilja „Prekini lanac!“. Posjećeno 20.10.2015. na mrežnoj stranici Unicefa: <http://www.unicef.hr/show.jsp?page=148522>
81. Unicef(2011). Priručnik: Škola bez nasilja –ka sigurnom i podsticajnom okruženju za djecu. Posjećeno: 20.10.2015. na mrežnoj stranici Unicefa: http://files.unicef.org/montenegro/SBN_za_web_final.pdf
82. Valković, Jerko. Oblici i utjecaj televizijskog nasilja, u Nova prisutnost, br. 8(2010) 1, str. 67-86.
83. Vejmelka, Lucija; Rajter, Miroslav. Prediktori počinjenog i doživljenog nasilja među djecom u domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi, u: Ljetopis socijalnog rada, br. 20 (2013) 2, str. 241-267.
84. Velki, Tena. Uloga nekih obiteljskih čimbenika u pojavi nasilja među djecom, u: Psihologijske teme 21 (2012), 1, str. 29-60.
85. Velki, Tena, Dudaš, Manuela. Pokazuju li hiperaktivna djeca više simptoma agresivnosti?, u: Ljetopis socijalnog rada, br. 23 (2016) 1, str. 87-121.

86. Velki, Tena; Kuterovac Jagodić, Gordana. Individualni i kontekstualni činitelji dječjeg nasilničkog ponašanja prema vršnjacima, u: Ljetopis socijalnog rada, br. 21(2014) 1, str. 33-64.
87. Velki, Tena; Kuterovac Jagodić, Gordana. Uloga strukturalnih i procesnih obiteljskih čimbenika u objašnjenju dječjeg nasilničkog ponašanja prema vršnjacima, u: Ljetopis socijalnog rada, 22 (2015) 2, str. 271-298.
88. Velki, Tena; Romstein, Ksenija. Povezanost samoprocijenjenih simptoma ADHD-a s agresivnim ponašanjem i sudjelovanjem u vršnjačkom nasilju osnovnoškolske dobi, u: Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, Vol 52,(2016) br. 2, str. 30-41
89. Velki, Tena; Vrdoljak, Gabrijela. Uloga nekih vršnjačkih i školskih varijabli u predviđanju vršnjačkog nasilnog ponašanja, u: Društvena istraživanja, god. 22 (2013), br. 1, str. 101-120.
90. Vidović, Lora. Tjelesno kažnjavanje djece u obitelji, u: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15, broj 1/2008, str. 303-320.
91. (VJ) Vjeronaučni udžbenici 1.-8.r., Kršćanska sadašnjost, 2007.
92. Vlah, Nataša, Perger, Sandra. Povezanost vršnjačkog nasilja s percipiranom školskom klimom kod učenika osnovne škole, u: Kriminologija i socijalna integracija vol.22, br.1., str. 1-25.
93. Vranješ, Nikola. Izazovi socijalnog pastoralna na području javnosti, u: Riječki teološki časopis, god. 18 (2010), br. 2, str. 457-480.
94. Vranješ, Nikola. Pastoralna skrb za psihički oboljele osobe, u: Crkva u svijetu, 46 (2011), br. 3, str. 301-317.
95. Vuković, Anamarija, Milašin, Ana, Buljubašić-Kuzmanović, Vesna. Učestalost vršnjačkog nasilja osvećivanjem kao nasilne strategije sučeljavanja među učenicima osnovne škole, u: Život i škola, br 22(2/2009.), god. 55., str. 78-96.
96. Zgrabljic Rotar, Nada. Mediji-medijska pismenost, medijski sadržaji i medijski utjecaji, u: Medijska pismenost i civilno društvo. MediaCentar, Sarajevo, 2005.
97. Zloković, Jasminka. Nasilje među vršnjacima – problem obitelji, škole i društva. Pedagogijska istraživanja, 1(2), str. 207-220.
98. Zrilić, Smiljana. Sudionici u krugu školskog nasilja-nasilnik, žrtva, promatrač, u: Magistra Iadertina, br.1(1) 2006, str. 49-57.
99. Žic Ralić, Anamarija; Šifner, Ena. Obilježja vršnjačke interakcije i iskustvo vršnjačkog nasilja kod djece i mladih s ADHD-om, u: Ljetopis socijalnog rada, 21(2014) 3, str. 453-484.
100. Žužul, Miomir. Agresivno ponašanje – Psihologijska analiza. Radna zajednica Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske, Zagreb, 1989.

POPIS SLIKA:

SLIKA:	STR.:
1. Postotak djece u različitim regijama Hrvatske koja su bile žrtve vršnjačkog zlostavljanja.	13
2. Samoprocjena financijskog statusa s obzirom na uključenost u vršnjačko nasilje.	18
3. Prikaz odnosa žrtva/zlostavljač 2-3 puta mjesečno ili češće kod djevojaka i dječaka iz doma i iz primarnih obitelji.	31
4. Prikaz učestalosti vršnjačkog nasilja u odnosu na mjesto nastanka u školi u mjestima različite veličine.	41
5. Prikaz suradnje škole i Centra za socijalnu skrb (Daruvar) po pitanju prijave počinitelja vršnjačkog nasilja/zlostavljanja.	43
6. Mišljenje roditelja o pozitivnosti/negativnosti utjecaja sadržaja s interneta na njihovu djecu.	46
7. Izloženost trinaestogodišnjaka u pojedinim državama vršnjačkom nasilju barem jednom u posljednjih par mjeseci.	48

SADRŽAJ

Uvod.....	4
1. Terminologija i definicija vršnjačkog nasilja	5
2. Oblici vršnjačkog nasilja	8
3. Sudionici vršnjačkog nasilja.....	10
4. Teorijska objašnjenja pojavnosti vršnjačkog nasilja	11
5. Načini mjerenja i ispitivanja vršnjačkog nasilja.....	13
6. Pojavnost vršnjačkog nasilja u svijetu i u Hrvatskoj	16
7. Rizični čimbenici pojavnosti nasilja.....	20
7.1. Individualne karakteristike sudionika vršnjačkog nasilja.....	20
7.2. Rodne i dobne razlike u oblicima počinjenog i doživljenog vršnjačkog nasilja	28
7.3. Socioekonomska obilježja djece koja sudjeluju u vršnjačkom nasilju.....	31
7.4. Djeca s teškoćama i vršnjačko nasilje	32
7.5. Povezanost emocionalne inteligencije i vršnjačkog nasilja.....	34
7.6. Obiteljsko/roditeljsko ponašanje kao prediktor vršnjačkog nasilja	37
7.7. Nasilje među djecom smještenom u domovima	40
7.8. Školska klima i utjecaj na pojavu vršnjačkog nasilja	42
7.9. Šira društvena zajednica kao prediktor vršnjačkog nasilja.....	45
7.10. Utjecaj medija i njihovog sadržaja na pojavu vršnjačkog nasilja.....	47
8. Područja djelovanja Crkve kao mogućnost prevencije vršnjačkog nasilja.....	51
8.1. Župa – mjesto prihvaćanja	52
8.2. Crkvene ustanove/organizacije koje pružaju savjetodavnu pomoć	54
8.3. Školski vjeronauk	55
8.4. Katolički mediji u promicanju kulture nenasilja	56
Zaključak.....	57
LITERATURA.....	59
POPIS SLIKA	66
SADRŽAJ	67